

Πέρα από την αποανάπτυξη

Νίκος Ιωάννου

Η ταύτιση της εξουσίας με το κράτος εγκλωβίζει τη σκέψη των σύγχρονων διανοητών, με αποτέλεσμα την ελλιπή ανάγνωση από μεριάς τους της νέας κοινωνικής κίνησης. Όταν έχεις στο μυαλό σου την εξουσία μόνο ως μια μορφή κράτους και την οικονομία ως έναν ξεχωριστό τομέα όπου το κράτος θα προσπαθεί να την ελέγχει, έστω και με μια αναδιανεμητική γραφειοκρατία, τότε είναι αρκετά δύσκολο να ανιχνεύσεις νέα νοήματα που βρίσκονται έξω από αυτόν τον ταυτοτικό πυρήνα. Ακόμη και στις παραγκουπόλεις των μεγαπόλεων του Νότου, όπου οι άνθρωποι προσπαθούν σε έναν άγριο καπιταλισμό των αποκλεισμών να επαναδημιουργήσουν τον δημόσιο χώρο, οι δέσμιοι της ντετερμινιστικής τυφλότητας βλέπουν μια εναλλακτική οικονομία, και στις δομές που προκύπτουν σε αυτόν τον δημόσιο χώρο βλέπουν ένα νέο κράτος. Η εμμονή σε αυτή την ταύτιση της εξουσίας με το κράτος οδηγεί ακόμη και αυτούς που ξεφεύγουν από τον οικονομισμό, όπως τον Λατούς, σε προτάσεις για ένα διευρυμένο δημοκρατικό κράτος χωρίς να ξεφεύγουν ούτε κατά το ελάχιστο από την κληρονομιά του ηγεμονικού λόγου. Η εμμονή σε μια οικονομία και παραγωγή ως ξεχωριστούς τομείς, όπως η πράσινη οικονομία, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ή με οποιοδήποτε πρόσχημο θελήσουμε να βάλουμε –αν επικρατούσε– θα μπορούσε να οδηγήσει σε γραφειοκρατικοποίηση και εν τέλει στη σύνθλιψη των όποιων εγχειρημάτων.

Η αποανάπτυξη, όπως τη διατύπωσε ο Σερζ Λατούς, δεν είναι παρά ένα υποερώτημα ενός σημαντικού πολιτικού ερωτήματος της εποχής μας. Αυτό το πολιτικό ερώτημα ανακύπτει διαρκώς σε κάθε νέα κοινωνική κίνηση και δεν είναι τίποτε άλλο από το πολιτικό ερώτημα της εξουσίας. Ποιος κατέχει την εξουσία; Ποιος έχει τη δύναμη της πολιτικής απόφασης; Σήμερα, σε όλα τα σημεία του πλανήτη, όπου και αν έχουμε τη δημιουργία κοινωνικών κινημάτων επί του συγκεκριμένου, όπου και αν οι άνθρωποι επιχειρούν την οργάνωση της ζωής τους έξω από το καπιταλιστικό ρολόι (όπως το

περιέγραφε ο Karl Polanyi), το δικαίωμα στην απόφαση για ό,τι αφορά τις δραστηριότητές τους είναι το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα.

Η νέα δηλαδή πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση φέρει νοήματα και σημασίες μπροστά στα οποία η κριτική στην ανάπτυξη μοιάζει με κάτι τετριμμένο. Για να εξηγήσω τι εννοώ με αυτό, θα χρειαστεί να πάμε σαράντα χρόνια πίσω, στη δεκαετία του 1970, την εποχή που σχεδόν ολοκληρώνεται μια περίοδος του καπιταλισμού με το τέλος της χρυσής τριακονταετίας για να περάσουμε σε μια νέα δυναμική φάση, αυτή της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και παραγωγής. Πάμε στην εποχή που η ανάπτυξη έχει ήδη αποδώσει τα μέγιστα και ο υπερκαταναλωτισμός έχει γίνει πλέον τρόπος ζωής. Το ερώτημα που κυριαρχεί στους κύκλους των σοφών είναι αν μπορεί να υπάρξει ένα μοντέλο ανάπτυξης χωρίς τις ολέθριες επιπτώσεις αυτού που ακολουθήθηκε ως τότε. Υπάρχει, για παράδειγμα, σοσιαλιστικό μοντέλο ανάπτυξης; Στη σημερινή εποχή το ερώτημα αυτό γίνεται: Υπάρχει πράσινη ανάπτυξη; Σήμερα βέβαια η ανάπτυξη ψάχνει πρόσημο, κυρίως για να υπάρξει, ενώ τότε έψαχνε τον τρόπο να παγκοσμιοποιηθεί, με τον αντίλογο να περιορίζεται στις εναλλακτικές εκδοχές της. Τότε ο Κορνήλιος Καστοριάδης διατυπώνει την άρνησή της ως την καταστροφή της. Απορρίπτει κάθε είδους ανάπτυξη. Την εντάσσει ως αξία στον ηγεμονικό λόγο του κυρίαρχου συστήματος. Ενός συστήματος που υπερασπίζεται την ορθολογικότητα, εννοώντας την ορθολογικότητα αυτού του ίδιου του συστήματος. Μια δήθεν αυταπόδεικτη ηγεμονία. Δεν μιλά όμως για κάποια «άλλη» οικονομία ο Καστοριάδης, παρά για τον περιορισμό της και την υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες.

Αυτό που προτείνει δεν είναι απλώς ο αυτοπεριορισμός που ο Λατούς μετονόμασε σε αποανάπτυξη, αλλά μια πολιτική πρόταση ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Προτείνει την Άμεση Δημοκρατία η οποία αποκλείει τη μεταβίβαση των εξουσιών σε εκπροσώπους· προτείνει την άμεση εξουσία των ανθρώπων πάνω σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης, αρχής γενομένης από την παραγωγική εργασία.

Η αποανάπτυξη του Λατούς μάς περιγράφει μια εφαρμογή του αυτοπεριορισμού του Καστοριάδη και της συμβιωτικότητας του Ιβάν Ίλιτς σε έναν εντελώς φανταστικό συνδυασμό. Ο αυτοπεριορισμός του Καστοριάδη προϋποθέτει την Άμεση Δημοκρατία την οποία ο Λατούς παραδέχεται θεωρητικά, στην πράξη όμως την προσπερνά ως ανεφάρμοστη. Χρησιμοποιεί τη συμβιωτικότητα του Ίλιτς ως σωσίβιο στην πρότασή του· μια συμβιωτικότητα όμως που αποτελεί περισσότερο ηθικό παρά πολιτικό διακύβευμα. Καταλήγει σε μια ολίγη δημοκρατία με ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» χωρίς ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη όμως δεν γεννήθηκε στη βάση κάποιου παλαιότερου κοινωνικού συμβολαίου το οποίο συμβόλαιο θα πρέπει τώρα να αλλάξουμε. Η ανάπτυξη είχε καθολική σημασία στον σύγχρονο κόσμο. Όμως σήμερα βιώνουμε την υποχώρηση του φαντασιακού της μέσα από την ανάδυση νέων σημασιών και νοημάτων που φέρουν τα στοιχεία του αυτοπεριορισμού αναζητώντας τον νέο δημόσιο χώρο και χρόνο έξω από το πεδίο της γραμμικής επέκτασης, έξω από το πεδίο της συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Καστοριάδης το 1974 πιστεύει ότι σε όλους τους τομείς της ζωής, τόσο στο «αναπτυγμένο» όσο και στο «μη αναπτυγμένο» τμήμα του κόσμου, τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται σε μια πορεία διάλυσης των παλιών σημασιών και ίσως σε μια πορεία δημιουργίας καινούργιων. Εντοπίζει καθοριστικές αλλαγές στο άτομο της εποχής εκείνης μιλώντας για τη χειραφέτηση των νέων, ακόμη και των παιδιών.

Σήμερα παρατηρούμε την αποκαθήλωση όλων των αυθεντιών, είτε μιλάμε για τον ηγεμονικό λόγο στην πολιτική είτε μιλάμε για τον ηγεμονικό λόγο στην επιστήμη. Επίσης, παρατηρούμε την υποχώρηση του φαντασιακού της ανάπτυξης που πολύ εκλεπτυσμένα οι οικονομολόγοι αποκαλούν μείωση της ζήτησης. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας της παραγωγής και η ανάδυση νέων βιομηχανικών χωρών όπως της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας άλλαξε τα χαρακτηριστικά όχι μόνο της παραγωγής αλλά και της κατανάλωσης.

Το παραγωγικό μοντέλο της Κίνας, αυτού του παγκόσμιου εργοστασίου, έγινε το κυρίαρχο μοντέλο της παραγωγής στον κόσμο. Όμως αυτό το μοντέλο θέλει μια παραγωγή για την παραγωγή. Το παραγόμενο προϊόν αποσυνδέεται από τον «μύθο» του. Ο καπιταλισμός δεν αναπαράγεται αλλά ανατυπώνεται σαν ταινία βερσιόν που ξεχνά γιατί έγινε η πρώτη έκδοση. Ο καταναλωτής πλέον δεν αισθάνεται ότι κατακτά έναν καταναλωτικό μύθο όταν αγοράζει ένα ανατυπωμένο προϊόν στην Κίνα. Το ίδιο όμως συμβαίνει και όταν αγοράζει ένα οριτζινάλε προϊόν.

Όμως, ακόμη και στην Κίνα, όπου η βίαιη επιβολή του πιο αχαλίνωτου καπιταλισμού διέλυσε τον κοινωνικό ιστό αυτής της τεράστιας χώρας, αλλά και στην Ινδία που συνέβη ακριβώς το ίδιο, δημιουργούνται κοινοτικές μορφές ζωής που αντιστέκονται σε αυτή την ολέθρια οικονομική επέκταση. Το ίδιο συμβαίνει και στη Λατινική Αμερική με το παράδειγμα της ΟΑΧΑΚΑ και τις σύγχρονες κοινότητες των παρυφών των μεγάλων αστικών κέντρων.

Περιγράφοντας ο Σερζ Λατούς τη νέα αυτή κοινωνική κίνηση στη διευρυμένη της μορφή, δηλαδή στους μεγάλους πληθυσμούς των πόλεων του Νότου όπου «οι άνθρωποι αγωνίζονται να επινοήσουν και να δημιουργήσουν μια επισφαλή αλλά αξιοπρεπή ζωή, χάρη σε στρατηγικές οι οποίες στηρίζονται στην ανάπτυξη ενός δικτύου κοινωνικών σχέσεων και στο πνεύμα του δώρου και της αμοιβαιότητας», επισημαίνει ότι αυτή η «εναλλακτική λύση» συνίσταται στην αυτοοργάνωση, στην «καπατσοσύνη» και στην παραοικονομία. Το ίδιο όμως συμβαίνει και στον Ευρωπαϊκό Νότο στις νέες κινήσεις των από τα κάτω για την οργάνωση της ζωής τους και φυσικά εδώ η παραοικονομία είναι ένα παλαιό χαρακτηριστικό. Στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80, η παραοικονομία άγγιζε ή και ξεπερνούσε το 60% ενώ ακόμη και την περίοδο του εκσυγχρονισμού δεν κατόρθωσε να περιοριστεί έστω στα μισά. Αποτελεί δε μια πεπατημένη μέθοδο την οποία τα άτομα των νέων δικτύων χρησιμοποιούν για να υπάρξουν. Δεν θα μπορούσε να επινοηθεί κάτι άλλο για την επίτευξη των σκοπών τους. Άλλωστε, αυτό που θέλουν είναι να ξεφύγουν όσο γίνεται από το καθεστώς της οικονομίας. Για να κατανοήσουμε αυτή τη

συμπεριφορά, θα φέρω ένα παράδειγμα όπου σε κάποια απομακρυσμένα χωριά της ελληνικής επικράτειας, τα οποία είχαν μια τοπική γεωργική οικονομία την εποχή του μεσοπολέμου, οι πολιτευτές που πήγαιναν να γυρέψουν ψήφους δεν έπαιρναν ούτε μία αν έκαναν το λάθος και έταζαν την οδική σύνδεση με τα αστικά κέντρα. Οι χωρικοί φοβόντουσαν τον «φόρο» και τον έλεγχο που τους έβγαζε από την κανονικότητά τους. Κατά έναν αντίστοιχο τρόπο, τα άτομα που δημιουργούν αυτή τη νέα κοινωνική κίνηση αναζητούν και προσπαθούν να δημιουργήσουν μια άλλη κανονικότητα, έναν άλλον χρόνο. Ξεπερνούν έτσι τους επικριτές της ανάπτυξης για τη διάσωση του πλανήτη αλλά και την ειλικρινή, κατά τα άλλα, θέση της αποανάπτυξης του Λατούς, αφού κανένα είδος κοινωνίας δεν μπορεί να βρει τη δικαιολόγησή του έξω από τον εαυτό του. Οι νέες σημασίες και τα νοήματα που εμπεριέχονται σε μια σημαντική και πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση της εποχής μας προαναγγέλλουν την αρχή ενός μετασχηματισμού της κοινωνίας, θέτοντας τα στοιχεία που θα ορίσουν τον εαυτό της.

Τα στοιχεία αυτά δεν είναι οικονομικά στοιχεία. Θα μπορούσαμε να τα τοποθετήσουμε εν συντομία ως εξής:

- Ανάδυση της συλλογικότητας «δίκτυο ατόμων» όπου το άτομο εκθέτει την πρότασή του σε έναν μικρό πρωτόλειο δημόσιο χώρο χωρίς απαραίτητα να έχει γεωγραφικό προσδιορισμό (παράδειγμα, οι διαδικτυακές κοινότητες).
- Το χειραφετημένο άτομο του 21ου αιώνα κατευθύνεται προς την αυτονομία του, όχι δημιουργώντας πολιτικό κόμμα ή κίνημα, αλλά θέτοντας σε κίνηση λειτουργίες που αφορούν καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων.
- Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της κοινωνικής κίνησης είναι μια περιορισμένη οικονομία και η προσπάθεια για υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες.
- Η συλλογικότητα των ατόμων προσπαθεί να δημιουργήσει τον δικό της χρόνο ελέγχοντας η ίδια τη χρονικότητα των δραστηριοτήτων της.
- Η αναζήτηση νέων νοημάτων για την εργασία και τη

παραγωγή. Οι άνθρωποι προσπαθούν να τις ενσωματώσουν κατά κάποιον τρόπο στις υπόλοιπες δραστηριότητες. Οι άνθρωποι αναζητούν τον χώρο και τον χρόνο.

Δεν έχουμε να κάνουμε με ένα ολοκληρωμένο εναλλακτικό μοντέλο. Αυτό θα το δούμε μάλλον όταν θα έχει εφαρμοστεί και δεν γνωρίζουμε αν θα είναι ένα ή και κανένα μοντέλο. Μέχρι στιγμής γνωρίζουμε ότι έχουμε σπέρματα του δημόσιου χώρου που δεν είναι παρά η προϋπόθεση της ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ. Το νέο πολιτικό κίνημα που θα εκφράσει την άνοδο του προτάγματος της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας δεν είναι παρά το πράττειν αυτού του ίδιου του προτάγματος.

Εισήγηση στο workshop του Blockupy της Φρανκφούρτης «Degrowth-an anticapitalist perspective?» Βλ. Σχισμένος Αλέξανδρος – Ιωάννου Νίκος: «Μετά τον Καστοριάδη, Δρόμοι της Αυτονομίας στον 21ο αιώνα», Αθήνα 2014, εκδ. Εξάρχεια.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 17

Κορνήλιος Καστοριάδης (συνέντευξη, 1984) | Cornelius Castoriadis – (Interview, 1984)

Συνέντευξη του Κορνήλιου Καστοριάδη στην ΕΤ1, για την εκπομπή “Παρασκήνιο”, 1984. Το ντοκιμαντέρ περιγράφει τη ζωή και το έργο του φιλοσόφου, καθώς και το πέρασμά του από τον μαρξισμό στο πρόταγμα της αυτονομίας.

Interview with Cornelius Castoriadis for the Greek television

network ET1, for the show “Paraskinio,” 1984 (with English-language subtitles). This documentary describes the life and the work of Cornelius Castoriadis and his turning from Marxism to the ideas of autonomy.

[youtube id="hs9ZsKj-01k"]

Αμεσοδημοκρατικά εργαλεία και κοινοβουλευτισμός

Γιώργος Κουτσαντώνης

Στις βουλευτικές εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, η αποχή διαμορφώθηκε στο 36,13%. Η αποχή είναι εμμέσως, πλην σαφώς, μια έκφραση δυσπιστίας που αντανακλά την αίσθηση ότι στα πλαίσια αυτού του πολιτικού συστήματος ουσιαστικά δεν μπορεί να αλλάξει κάτι προς το καλύτερο. Από την άλλη πλευρά, ανεξάρτητα από την τελική κομματική επιλογή, ένας σημαντικός αριθμός ψηφοφόρων επέλεξε την συμμετοχή στις εκλογές, όχι τόσο από ισχυρή πίστη στο πολιτικό σύστημα, αλλά πολύ περισσότερο από φόβο, απελπισία και/ή ανάγκη για αισιοδοξία. Υπό αυτό το πρίσμα το 36,13% συνθέτει ένα – από ιδεολογική σκοπιά – πολυειδές σώμα πολιτών το οποίο ουσιαστικά δεν αντιπροσωπεύεται.

Για μια ακόμη φορά οι πολίτες, ενώ θα έπρεπε να είναι ελεύθεροι να βελτιώσουν τα δομικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος προκειμένου να επεκταθούν τα δημοκρατικά δικαιώματά τους, είναι δέσμιοι των εκλογών. Η συμμετοχή στα πολιτικά ζητήματα είναι ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε μια κοινωνία που θέλει να οραματίζεται τη Δημοκρατία και αυτή η συμμετοχή πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ώστε να αλλάξει τους όρους και τους κανόνες της ίδιας πολιτικής. Το δικαίωμα στο

δημοψήφισμα, η νομοθετική πρωτοβουλία, η θεσμική οργάνωση του «από τα κάτω» ελέγχου όλων των εξουσιών ως αποτέλεσμα της βούλησης της πλειοψηφίας των πολιτών, μπορεί να λειτουργήσουν σταθεροποιητικά, νομιμοποιητικά και να συνθέσουν τα μέσα για την προαγωγή του δημοκρατικού εγχειρήματος. Να αποτελέσουν δηλαδή τον προθάλαμο στην πορεία για την Δημοκρατία ή οποία για να ονομάζεται έτσι δεν μπορεί παρά να είναι άμεση.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης διάφορες οργανώσεις και πρωτοβουλίες πολιτών, οι οποίες δημιουργήθηκαν τόσο στην Ελλάδα όσο και σ' ολόκληρο τον κόσμο εναντιώθηκαν στην αποδεδειγμένη βαρβαρότητα του νεοφιλελευθερισμού τον οποίο υπηρετεί πιστά το υπάρχον πολιτικό σύστημα, αντιπαραθέτοντας στον σύγχρονο κοινοβουλευτισμό την άμεση δημοκρατία. Το ζήτημα των προϋποθέσεων και των διαδικασιών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στον εκδημοκρατισμό του πολιτεύματος είναι σύνθετο και οι απόψεις ποικίλουν, συνθέτοντας συχνά ένα θολό τοπίο αντιθέσεων και αντιπαραθέσεων.

Κατά τη γνώμη μου ο εκδημοκρατισμός του πολιτεύματος (ενώ προϋποθέτει συνταγματική αναθεώρηση) δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός για την άτακτη συνταγματική ανατροπή ενός πολιτικού συστήματος, αλλά για τον μετασχηματισμό του κοινοβουλευτισμού σε Δημοκρατία (άμεση) μέσα από τον μετασχηματισμό της κοινωνίας των παθητικών ψηφοφόρων – καταναλωτών σε κοινωνία δραστήριων πολιτών.

Αν και το τοπίο είναι θολό υπάρχει μια σημαντική και αρκετά ξεκάθαρη συμφωνία ανάμεσα σε πολλούς ειδικούς (συνταγματολόγους, νομικούς, φιλοσόφους, πολιτικούς επιστήμονες κ.α.) αλλά και πολιτικοποιημένους πολίτες (που συμμετέχουν ή μη σε πρωτοβουλίες που αφορούν στην άμεση δημοκρατία). Αυτή η συμφωνία αφορά στην αξία που έχει ο εμβολιασμός του πολιτεύματος με αμεσοδημοκρατικά εργαλεία όπως το «από τα κάτω» δημοψήφισμα και η νομοθετική πρωτοβουλία. Στο κείμενο που ακολουθεί, επιχειρείται μια ανάλυση των σημασιών αυτών των δυο εργαλείων σε αντιπρόθεση με ορισμένες από τις ενστάσεις που εγείρει μερίδα πολιτών καθώς και πληθώρα

φανατικών υποστηρικτών του άκαμπτου κοινοβουλευτισμού (ακαδημαϊκοί και μη, πολιτικοί και μη), οι οποίοι τον αντιλαμβάνονται προκλητικά ως μονόδρομο, θεωρώντας εσφαλμένα και/ή καιροσκοπικά και/ή ιδιοτελώς ότι η Δημοκρατία έχει ήδη πραγματωθεί. Πολλοί από τους τελευταίους μάλιστα συχνά πυκνά επικρίνουν την «εν τοις πράγμασι» λειτουργία του κοινοβουλευτισμού, επιδίδοντας τις αστοχίες του απλά και μόνο σε ένα είδος «κακής» άσκησής του από τους εμπλεκόμενους. Ενώ το επιχείρημα περί κακής άσκησης είναι ασφαλώς ορθότατο, παραβλέπει και αποκρύπτει επιδεικτικά το ζήτημα της δομικής αδυναμίας του κοινοβουλευτικού πολιτικού συστήματος να ανταπεξέλθει στα σύγχρονα προβλήματα των πολιτών προάγοντας και εξασφαλίζοντας τα βασικά στοιχεία της Δημοκρατίας, δηλαδή ισότητα, δικαιοσύνη, ελευθερία και στενό και διαρκή έλεγχο όλων των εξουσιών [1].

Μερικές από τις ενστάσεις στη χρήση αμεσοδημοκρατικών εργαλείων αφορούν:

- Την υπευθυνότητα των πολιτών
- Τον λαϊκισμό και τη δημαγωγία
- Τον κίνδυνο για τις μειονότητες
- Το δίπολο συντηρητισμός – ακτιβιστικός ενθουσιασμός
- Το οικονομικό κόστος

Υπευθυνότητα των πολιτών

Σύμφωνα με αυτή την ένσταση, οι πολίτες στα δημοψηφίσματα έχουν την τάση να εγκρίνουν μόνο προτάσεις που είναι χρήσιμες για τα προσωπικά τους συμφέροντα, δίχως να επιδεικνύουν καμία υπευθυνότητα για την κοινωνία στο σύνολό της. Έτσι εάν δοθεί στους πολίτες η δυνατότητα, αυτοί θα προσπαθήσουν να καταργήσουν φόρους και ταυτόχρονα να αυξήσουν τις δημόσιες δαπάνες. Αυτή η σιωπηρή παραδοχή της «ανευθυνότητας» των πολιτών έγινε, για παράδειγμα, πράξη στην Ιταλική Συντακτική Συνέλευση όπου και αποφασίστηκε ο αποκλεισμός του δικαιώματος δημοψηφίσματος σε ό,τι αφορά στη φορολογική νομοθεσία και τους κρατικούς προϋπολογισμούς. Όμως στη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, στην πραγματικότητα, οι πολίτες είναι πολύ πιο

υπεύθυνοι από τους πολιτικούς. Άλλωστε το συσσωρευμένο δημόσιο χρέος σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, δεν έχει αποφασιστεί με δημοψηφίσματα αλλά αντιθέτως με παρασκηνιακές και αδιαφανείς πολιτικές αποφάσεις ελάχιστων επαγγελματιών πολιτικών. Μάλιστα συστηματικές έρευνες στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Γερμανία για ένα χρονικό διάστημα αρκετών δεκαετιών στην πραγματικότητα δείχνουν ότι μια σταθερή πλειοψηφία των δύο τρίτων των πολιτών προτιμούν ισοσκελισμένους κρατικούς προϋπολογισμούς [2]. Το τεράστιο δημόσιο χρέος είναι αποτέλεσμα μιας πολιτικής σε σαφή διαφωνία με τα «θέλω» των πολιτών, κυρίως με αυτά των νεότερων γενιών στις οποίες και μεταφέρεται το βάρος των χρεών. Όπως έχω υποστηρίξει και στο παρελθόν, η συσσώρευση τεράστιου δημόσιου χρέους είναι στην πραγματικότητα στενά συνδεδεμένη με τις στρατηγικές επιλογές των πολιτικών κομμάτων. Είναι οι οικονομικές και οι πολιτικές ελίτ επομένως που διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στο δημόσιο χρέος, στο σημείο να καταφεύγουν στο χρέος ώστε οι πρώτοι να διαθέσουν τα αδιάθετα εμπορεύματά τους και οι δεύτεροι να κερδίσουν ψήφους χειραγωγώντας την κοινή γνώμη.

Η Ελβετία αν και δεν μπορεί να αποτελέσει πρότυπο άμεσης δημοκρατίας (για πολλούς και διάφορους λόγους που δεν θα αναλυθούν εδώ), προσφέρει σημαντικά στοιχεία που αφορούν στα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία και σχετίζονται με την υπευθυνότητα των πολιτών. Στην Ελβετία στα περισσότερα καντόνια προβλέπεται το υποχρεωτικό δημοψήφισμα για μεμονωμένες δημόσιες δαπάνες, εφόσον αυτές υπερβαίνουν ένα ορισμένο ποσό (κατά μέσο όρο 2,5 εκατομμύρια ελβετικά φράγκα, ή περίπου € 2.000.000). Διαπιστώθηκε ότι στα πιο πρόθυμα καντόνια να κάνουν χρήση αυτού του εργαλείου, οι δημόσιες δαπάνες είναι μικρότερες σε σύγκριση με τα καντόνια όπου δεν γίνεται χρήση αυτού του “οικονομικής φύσης δημοψηφίσματος”.

Το 1999 σε έρευνα των Feld, Savioz και Kirchgässner αναλύθηκαν τα αποτελέσματα των υποχρεωτικών δημοψηφισμάτων τα οποία αφορούσαν φορολογικά θέματα σε 131 Ελβετικές πόλεις και ελβετικά καντόνια. Οι δήμοι φυσικά, σε αντίθεση με τα

καντόνια, έχουν περισσότερα περιθώρια για δημοσιονομικούς ελιγμούς. Από την ανάλυση αυτή προέκυψε ότι το οικονομικής φύσης δημοψήφισμα έχει ισχυρή επίδραση στη μείωση του ελλείμματος στον προϋπολογισμό των δήμων. Επίσης, δεν επαληθεύτηκε το επιχείρημα ότι οι πολίτες, όταν αφήνονται ελεύθεροι να αποφασίσουν μέσω δημοψηφίσματος, θέματα σχετικά με τους φόρους, επιλέγουν πάντα εκ των προτέρων τη μείωση των φόρων [3].

Στις ΗΠΑ μεταξύ του 1978 και του 1999 καταγράφηκαν 130 πρωτοβουλίες πολιτών σχετικά με φορολογικά θέματα, 86 εκ των οποίων έχουν είχαν ως στόχο τη μείωση των φόρων, 27 την αύξηση της φορολογίας και 17 ήταν ουδέτερες αναφορικά με τους φόρους [4]. Το 39% των πρωτοβουλιών που στόχευαν στην αύξηση των φόρων εγκρίθηκαν ενώ εκείνες που αποσκοπούσαν στη μείωση των φόρων εγκρίθηκαν στο 40% των περιπτώσεων. Επίσης, στην Ελβετία οι πολίτες εγκρίνουν τακτικά πρωτοβουλίες για την αύξηση των φόρων: μετά από μια αρχική αύξηση του φόρου στη βενζίνη, που εγκρίθηκε με δημοψήφισμα το 1983, το 1993 έγινε ένα νέο δημοψήφισμα που αφορούσε πρόσθετο φόρο 0,20 ελβετικών φράγκων ανά λίτρο βενζίνης. Το 1984 με ένα δημοψήφισμα εγκρίθηκαν νέοι φόροι στη χρήση των αυτοκινητοδρόμων από βαρέα οχήματα μεταφοράς.

Για τους Έλληνες πολίτες συχνά λέγεται πως έχουν μια γενική τάση να ζητούν την αύξηση των κοινωνικών παροχών και τη μείωση των φόρων. Η ελληνική πραγματικότητα συνθέτει πράγματι μια πολύ διαφορετική εικόνα. Στην Ελλάδα κατά κανόνα οι πολίτες πληρώνουν μια προκλητικά υψηλή και άδικα καθορισμένη φορολογία, ενώ η ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών δεν αντιστοιχεί σε καμία περίπτωση στην φορολογική επιβάρυνσή τους. Καθώς οι Έλληνες πολίτες δεν έχουν τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης στα φορολογικά ζητήματα, είναι οι πολιτικοί που επιλέγουν χωρίς μάλιστα να αναλαμβάνουν ποτέ την άμεση ευθύνη για τις σοβαρές ελλείψεις, αδικίες, παραλείψεις, ιδιοτελείς σκοπούς και σφάλματα που προκύπτουν από τις επιλογές τους. Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις μιας πολιτικής που δημιουργεί

τεχνητά ή μη ελλείματα βαραίνουν πάντα τους πολίτες, που αναγκάζονται να πληρώνουν όλο και περισσότερους φόρους χωρίς αντιστάθμισμα: είναι οι σημερινοί και οι αυριανοί φορολογούμενοι, που θα χρειαστεί να καλύψουν το κόστος παροχών και έργων που ουδέποτε ζήτησε η πλειοψηφία των πολιτών. Μετά τη λήξη της θητείας τους, οι περιφερειακοί κυρίως πολιτικοί εκπρόσωποι συχνά αλλάζουν επάγγελμα, εκμεταλλευόμενοι «χρυσές συντάξεις», και η ευθύνη για την εξισορρόπηση των προϋπολογισμών πέφτει στους ώμους των διαδόχων τους και αυτός ο μηχανισμός διαιωνίζεται σε ένα περιβάλλον ατέρμονης μετάθεσης ευθυνών και ατιμωρησίας.

Το ζήτημα της ανευθυνότητας των πολιτών αποτελεί μια σιωπηρά αποδεκτή μυθολογία όπως αυτή του ανίκανου πολίτη. Η λογική της ευθύνης για τις δημόσιες δαπάνες θα πρέπει να αντιστραφεί: δεδομένου ότι ούτως ή άλλως στο τέλος είναι πάντα οι πολίτες που πληρώνουν τις συνέπειες των αποφάσεων σχετικά με τις δαπάνες και τα έσοδα, θα έπρεπε επομένως οι τελικές αποφάσεις να λαμβάνονται από τους ίδιους.

Κίνδυνος για τις μειονότητες

Μια άλλη αντίρρηση κατά των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων είναι πως αυτά θα μπορούσαν να γίνουν ισχυρά μέσα στα χέρια των πλειοψηφιών ώστε να καταπιεστούν τα νόμιμα συμφέροντα των μειονοτήτων. Αυτό είναι ένα θέμα που αφορά όχι μόνο την άμεση δημοκρατία, αλλά και τον κοινοβουλευτισμό ως έχει. Η αλήθεια είναι πως ένα αμιγώς κοινοβουλευτικό σύστημα μπορεί στον ίδιο βαθμό να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του απέναντι στις μειονότητες όπως επίσης μπορεί να μετατραπεί σε δικτατορία. Ασφαλώς υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις ισχυρές μειονότητες και τις αδύναμες. Άλλωστε οι ισχυρές μειονότητες έχουν περισσότερες πιθανότητες να περάσουν τις γραμμές τους στα πλαίσια του κοινοβουλευτισμού.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η κατάκτηση της εξουσίας από τον Χίτλερ το 1933. Ήταν το γερμανικό Κοινοβούλιο με την υποστήριξη ισχυρών οικονομικών παραγόντων που εξέλεξε

τον Χίτλερ καγκελάριο το 1933 και ήταν πάντα το Κοινοβούλιο όταν αργότερα ήρθε να εγκρίνει τη λεγόμενη *Ermächtigungsgesetz* (νομοθεσία ανάθεσης όλων των εξουσιών), ακόμη και όταν οι Ναζί δεν διέθεταν την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο. Τα δημοψηφίσματα εκείνη την εποχή ήταν πολύ αδύναμα ώστε να αποφευχθούν αυτές οι τραγικές για την ανθρωπότητα αποφάσεις, ήταν επομένως το Κοινοβούλιο που άνοιξε το δρόμο για τον ναζισμό με όλες τις τραγικές του συνέπειες.

Η αλήθεια είναι πως τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία προσφέρουν στις μειονότητες περισσότερες ευκαιρίες σε σχέση με αυτές που τους προσφέρονται με την αντιπροσώπευση. Σε κάθε δημοψήφισμα, προκειμένου να υπάρξει αποδοχή της πρότασης θα πρέπει να πειστεί η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος: καθένα ερώτημα ανακατεύει τα χαρτιά, συνθέτει νέες πλειοψηφίες εμπλέκοντας κάθε φορά διαφορετικές μεταξύ τους κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Ο ψηφοφόρος μπορεί να είναι πλειοψηφία στην μια περίπτωση και μειοψηφία στο επόμενο δημοψήφισμα. Κάνοντας χρήση του δημοψηφίσματος ούτως ή άλλως οι μειονότητες μπορούν να αρθρώσουν καλύτερα τα συμφέροντά τους. Στην Ελβετία 100 χιλιάδες υπογραφές είναι αρκετές ώστε να προταθεί η τροποποίηση του Συντάγματος, στην Ιταλία απαιτούνται 500 χιλιάδες υπογραφές για να απαιτηθεί η κατάργηση ενός νόμου ή τμήματός του. Η πορεία προς την άμεση Δημοκρατία είναι κάτι περισσότερο από μια έρευνα γνώμης: απελευθερώνει μια δυναμική που μπορεί να επιτρέψει στις μειονότητες να κερδίσουν τη συναίνεση της πλειοψηφίας. Στα αντιπροσωπευτικά πολιτικά συστήματα τα μέλη του κυβερνώντος κόμματος ή συνασπισμού, κατά κανόνα, διαθέτουν μια μόνιμη πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, ενώ οι πλειοψηφίες στα δημοψηφίσματα δεν καθορίζονται σύμφωνα με τη λογική του κόμματος, αλλά με οριζόντιο τρόπο. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι οι μειονότητες, είναι υπέρ των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων.

Σε έρευνα του Ράσμουσεν, το 86% των Ισπανόφωνων ήταν υπέρ της καθιέρωσης της άμεσης δημοκρατίας, ενώ μεταξύ των λευκών μόνο το 69% αποφάνθηκε υπέρ. Παρόμοια έρευνα έχει γίνει, στην

Καλιφόρνια, μεταξύ του 1979 και του 1997 όπου φάνηκε μια ευρεία και ισχυρή πλειοψηφία υπέρ του δικαιώματος στο δημοψήφισμα μεταξύ των διαφόρων εθνοτικών ομάδων [5]. Το 1997, το 76,9% των Ασιατών, το 56,9% των μαύρων, το 72,8% των Ισπανόφωνων και το 72,6% των λευκών θεωρούσαν τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία στη Καλιφόρνια ως μια μεγάλη επιτυχία, ενώ οι πιο αρνητικές στάσεις ήταν μειοψηφικές (11,5%) μεταξύ των λευκών, και σε μικρότερο βαθμό στους Ασιάτες (1,9%).

Ως κλασικό παράδειγμα διάκρισης στα πλαίσια του δημοψηφίσματος αναφέρεται συχνά η καθυστερημένη εισαγωγή του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες στην Ελβετία. Πράγματι οι γυναίκες στην Ελβετία κατέκτησαν καθυστερημένα το δικαίωμα στην ψήφο (το 1971) μέσω δημοψηφίσματος στο οποίο συμμετείχαν μόνο άνδρες, ενώ στην Ιταλία οι γυναίκες είχαν δικαίωμα ψήφου ήδη από το 1948. Όμως η καθυστερημένη αναγνώριση του δικαιώματος αυτού στην Ελβετία δύσκολα μπορεί να αποδοθεί στη Ελβετική άμεση δημοκρατία, πολύ περισσότερο σχετίζεται με έναν γενικό ηθικό-δεοντολογικό συντηρητισμό που χαρακτηρίζει μεγάλο τμήμα της Ελβετικής κοινωνίας. Μπορεί κάλλιστα να τεθεί το εξής ερώτημα: θα μπορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα να αποτελέσουν θέμα προς συζήτηση ή όχι; Ακριβώς επειδή η άμεση δημοκρατία δεν μπορεί να είναι *a la carte* (όπου κάθε φορά μπορεί να προκύπτουν θέματα που θα εξαιρούνται), τίποτε δεν θα έπρεπε να εξαιρείται από τη δημόσια σφαίρα.

Η ουσία του ζητήματος σχετίζεται περισσότερο με τον ενσυνείδητο αυτό-περιορισμό και την πολιτισμική «αποβαρβαροποίηση» κάθε κοινωνικής ομάδας. Σχετίζεται επομένως με αυτό που η Χάνα Άρεντ ονόμαζε πολιτικό ουμανισμό, όπου ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έρχεται μέσα από πολιτικό πράττειν ... ουμανισμός δηλαδή ίδια θέληση και απόφαση, ακόμη και εάν υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο του λάθους ή της ύβρεως.

Λαϊκισμός και δημαγωγία

Φυσικά το ζήτημα του λαϊκισμού δεν είναι υποχρεωτικά ταυτόσημο

της δημαγωγίας και ούτε μπορεί να εξαντληθεί σε λίγες μόνο γραμμές κειμένου καθώς οι εκφράσεις του και οι χρήσεις του είναι σύνθετες και συχνά πολύ σκοτεινές και αμφίρροπες. Κατά τις συζητήσεις σχετικά με την άμεση δημοκρατία εκφράζεται συχνά ο φόβος ότι η άμεση δημοκρατία μπορεί να γίνει η αρένα ομάδων δημαγωγών και λαϊκιστών. Στην πραγματικότητα, οι δημαγωγοί έχουν περισσότερες δυνατότητες σε ένα καθαρά αντιπροσωπευτικό σύστημα, στο οποίο μια μικρή ομάδα πολιτικών καθορίζει την πολιτική ατζέντα, ενώ οι πολίτες δεν έχουν κανένα δικαίωμα παρέμβασης με εξαίρεση την εκλογική διαδικασία όπου γίνεται η επιλογή κάποιου κόμματος κάθε 4 έτη. Είναι ακριβώς η έλλειψη μορφών συμμετοχής που οδηγεί τους πολίτες σε ένα μονόδρομο, όπου η μόνη επιλογή τους είναι να ψηφίσουν λαϊκιστές πολιτικούς, οι οποίοι κάθε φορά υπόσχονται να “καθαρίσουν” τα βρώμικα και να «ρυθμίσουν» το χάος που έχει προκληθεί από τα προηγούμενα κυβερνητικά κόμματα.

Η αλήθεια είναι πως ο πολίτης έχει πάντα να κάνει με μια μικρή ομάδα επαγγελματιών πολιτικών που ή βασική τους μέριμνα δεν είναι παρά η αλληλοδιαδοχή τους στην εξουσία.

Με ορθά θεσμοθετημένα – από τους ίδιους του πολίτες – αμεσοδημοκρατικά εργαλεία, οι πολίτες δεν χρειάζονται ισχυρούς ηγέτες, επειδή είναι οι ίδιοι που προτείνουν τις λύσεις και τις εκφράζουν μέσα από νομοθετικές πρωτοβουλίες και δημοψηφίσματα. Στην Ελβετία, οι πολιτικοί δεν παίζουν κάποιον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Το ελβετικό σύστημα περιστρέφεται περισσότερο γύρω από τα πολιτικά ζητήματα, σε αντίθεση με τα αμιγώς αντιπροσωπευτικά συστήματα που εστιάζουν πολύ περισσότερο στα ατομικά στοιχεία, την φυσιογνωμία και την προσωπικότητα των πολιτικών. Στο ελβετικό Σύνταγμα δεν προβλέπεται δημοψήφισμα «από τα πάνω». Ακόμη και οι πολιτικές δυνάμεις ή τα κινήματα που μπορεί να θεωρούνται λαϊκιστικά, στην περίπτωση εκστρατειών με στόχο το δημοψήφισμα θα πρέπει να πείσουν την πλειοψηφία του πληθυσμού με ορθολογικά επιχειρήματα. Ακόμη και εάν υποθέσουμε ότι κάποιος έχει δικαίωμα στο λαϊκισμό αυτός δεν μπορεί παρά να είναι ο ίδιος ο

λαός. Πάντως ο αντιλαϊκισμός δεν μπορεί να αναγνωρίσει το λαό ως πολιτικό σώμα, ως δηλαδή μια οντότητα έτοιμη να παίρνει αποφάσεις (έτοιμη φυσικά χωρίς προϋποθέσεις και υποσημειώσεις), να κάνει ακόμα και λάθη από τα οποία θα μάθει...

Ωστόσο αυτό που θα έπρεπε να μας απασχολεί περισσότερο είναι οι παθογένειες μιας κοινωνίας που εμποδίζουν τη δημοκρατική μεταστροφή της και κυρίως η κουλτούρα της απάθειας και της αποχής από το δημόσιο πεδίο, που αποτελούν και το μεγαλύτερο εμπόδιο στη πορεία προς τη Δημοκρατία.

Το δίπολο συντηρητισμός – ακτιβιστικός ενθουσιασμός

Μια ακόμη ένσταση κατά των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων είναι ότι το εκλογικό σώμα χρησιμοποιώντας τα θα παρουσιάσει την τάση να σταματήσει ακόμη και σημαντικές-θετικές για το δημόσιο συμφέρον πολιτικές μεταρρυθμίσεις με στόχο τη διατήρηση του status quo. Από την άλλη πλευρά είναι πιθανό να αναδυθεί ένας αντίθετος «κίνδυνος», δηλαδή ότι οι πιο ακραίοι και σκληροί ακτιβιστές θα μπορούσαν να καταχραστούν το δικαίωμά τους στο δημοψήφισμα ώστε να επιβάλλουν τις θέσεις τους σε εκείνη την σιωπηλή-αμέτοχη πλειοψηφία που δεν ψηφίζει. Ωστόσο ένα πολιτικό σχέδιο ή μια μεταρρύθμιση δεν μπορεί να θεωρηθεί τόσο απλά και τόσο ξεκάθαρα ως “προοδευτική μεταρρύθμιση” ή “συντηρητική μεταρρύθμιση» ή απλά να χαρακτηριστεί με μια ετικέτα ως «δεξιά μεταρρύθμιση» ή «αριστερή μεταρρύθμιση». Στα πλαίσια των περιβαλλοντικών πολιτικών συχνά οι “συντηρητικοί” είναι φύσει αναγκασμένοι να πάρουν θέση ενάντια σε μεγάλα έργα που παρουσιάζονται ως προοδευτικά. **Στον αγώνα για την υπεράσπιση του κράτους πρόνοιας οι προοδευτικοί συχνά καθοδηγούνται από τις αρχές μιας νεοφιλελεύθερης λογικής.**

Οι Πράσινοι, για παράδειγμα, στην Ιταλία και στη Γερμανία είναι υπέρ της στενότερης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με βάση το ότι θεωρούν αυτά τα επιχειρήματά τους ως προοδευτικά, ενώ τα αδελφά κόμματα στη Σουηδία και Βρετανία, είναι άκρως ευρωσκεπτικιστικά βασιζόμενα στην ίδια δήθεν “προοδευτική φιλοσοφία».

Τις τελευταίες δεκαετίες οι «προοδευτικοί» στην Καλιφόρνια έκαναν χρήση με επιτυχία των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων που έχουν στη διάθεσή τους για να βελτιώσουν τη νομοθεσία που αφορά στο περιβάλλον, στη χρήση της κάνναβης για θεραπευτικούς λόγους, στην αύξηση των κατώτατων μισθών, στη μείωση των εξόδων για προεκλογικές εκστρατείες, στην προστασία των ζώων, στην ελευθερία της ενημέρωσης με όφελος για τους καταναλωτές. Αντίθετα οι «συντηρητικοί» υιοθέτησαν μέτρα μείωσης της φορολογίας εισοδήματος και της ακίνητης περιουσίας, πιο αυστηρές ποινές σε κατ' επανάληψη εγκληματίες, το κλείσιμο ορισμένων κυβερνητικών υπηρεσιών που αφορούσαν μετανάστες κ.α. Δημιουργήθηκε έτσι μια δυναμική ισορροπία που χωρίς αυτά τα εργαλεία θα ήταν αδύνατη καθώς ο «ορμή» των συντηρητικών στην συγκεκριμένη περίπτωση θα ήταν καταλυτική.

Μια άλλη ένσταση κατά του δημοψηφίσματος είναι ότι οι πιο φανατικοί ακτιβιστές μπορούν να κάνουν κατάχρηση των αμεσοδημοκρατικών εργαλείων για να επιβάλλουν τους εξτρεμιστικούς στόχους τους. Το επιχείρημα αυτό (τουλάχιστον στην πράξη που έχουμε στη διάθεσή μας) φαίνεται πως δεν ισχύει. Η ελβετική και αμερικανική εμπειρία έχει αποδείξει ότι οι ψηφοφόροι είναι πραγματικά πολύ προσεκτικοί. Εάν ένα ριζοσπαστικό κίνημα θέλει να περάσει μια «ακραία», πρόταση θα πρέπει να καταφύγει σε δημοψήφισμα ή σε νομοθετική πρωτοβουλία και θα πρέπει να πείσει το σύνολο των πολιτών. Στην Ελβετία, για παράδειγμα, μόνο το ένα δέκατο των πρωτοβουλιών στην πραγματικότητα γίνεται αποδεκτό από τους πολίτες.

Σε ό,τι αφορά στον συντηρητισμό – προοδευτισμό, η πλήρης από-ιδεολογικοποίηση δεν είναι ούτε εφικτή ούτε κατ' ανάγκη ωφέλιμη, η υπέρβαση όμως των ιδεολογικών κολλημάτων (σε ό,τι αφορά στη Δημοκρατία) είναι απαραίτητη (Προοπτικές ανανέωσης και διεύρυνσης του Δημοκρατικού Εγχειρήματος).

Το οικονομικό κόστος

Υπάρχει η αίσθηση ότι τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία – ιδιαίτερα τα δημοψηφίσματα – επιβαρύνουν σημαντικά τους κρατικούς

προϋπολογισμούς. Στο ενδεχόμενο επέκτασης του δικαιώματος στο δημοψήφισμα οι πολιτικοί σπεύδουν να εγείρουν το ζήτημα του «υπερβολικού κόστους» των δημοψηφισμάτων. Ασφαλώς η λειτουργία οποιουδήποτε πολιτικού συστήματος κοστίζει: όμως το κεντρικό πρόβλημα του κόστους στην Ελλάδα δεν εξαρτάται από τα κονδύλια που ενδεχομένως θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν για την διενέργεια δημοψηφισμάτων και νομοθετικών πρωτοβουλιών αλλά από το τεράστιο συνολικό κόστος του κοινοβουλευτισμού. Αυτό δεν συνδέεται μόνο με τα «πάγια» κόστη συντήρησης του καλοπληρωμένου κρατικοδίαιτου κομματικού-πολιτικού στρατού (βουλευτών, συμβούλων, κομματικών στελεχών κλπ.) που επιβιώνει οικονομικά από τον Κοινοβουλευτισμό, αλλά και από τα «έκτακτα» (βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα) επιπρόσθετα και τεράστια κόστη που επιβαρύνουν τους πολίτες και συνδέονται με λανθασμένες πολιτικές αποφάσεις, βρώμικα δημόσια έργα, αδιαφανείς προμήθειες δημοσίου και γενικά με την πολιτική διαφθορά που οδηγεί τους λαούς σε τεράστια χρέη.

Ωστόσο θεωρώ ότι κατ' αρχήν το κόστος της άμεσης Δημοκρατίας δεν μπορεί να συγκριθεί με το κόστος του παγιωμένου κοινοβουλευτισμού καθώς το πολιτικό αποτέλεσμα από ποιοτική άποψη δεν είναι μεταξύ τους συγκρίσιμο. Ακόμη όμως κι αν όντως προκύψει μια σχετική αύξηση του κόστους, αυτή αντισταθμίζεται από σημαντικά οφέλη, όπως η πολιτική σταθερότητα, η νομιμοποίηση, η ευρεία αποδοχή των αποφάσεων και λύσεων από την πλειοψηφία των πολιτών που έλαβαν μέρος στο δημοψήφισμα. Αντίθετα σήμερα οι πολίτες, στερούνται κάθε πολιτικού μέσου παρέμβασης (ανάμεσα στις εκλογές) και αναγκάζονται να προσφεύγουν στις ακριβές υπηρεσίες των δικηγόρων ή σε πιο ριζοσπαστικές μορφές διαμαρτυρίας ώστε να καταφέρουν για παράδειγμα να σταματήσουν ένα νόμο, κάποιο επιζήμιο για το δημόσιο συμφέρον ή για το περιβάλλον έργο, μια άδικη απόφαση κ.α. Εδώ το κόστος είναι συχνά η βίαιη κρατική καταστολή χωρίς ουσιαστικό πολιτικό αποτέλεσμα που να ωφελεί το δημόσιο συμφέρον.

Με τη χρήση αμεσοδημοκρατικών εργαλείων η ίδια η πολιτική

αναγκάζεται πρώτα να ζητήσει τη συναίνεση των πολιτών, πριν προχωρήσει σε κάποια απόφαση. Οι πολιτικοί θέλοντας να ενισχύσουν τη θέση τους συχνά υποστηρίζουν ότι εκτός από το υψηλό κόστος, τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν τη διακυβέρνηση.

Η αλήθεια είναι πως φοβούνται ότι το δημοψήφισμα θα περιόριζε κατά πολύ τις αποφάσεις των εκλεγμένων πολιτικών και των επικεφαλής των μεγάλων επιχειρήσεων και των οικονομικών παραγόντων με τους οποίους βρίσκονται σε αγαστή και αδιαφανή συνεργασία.

Καταλήγοντας...

Βασικές προϋποθέσεις για την απαίτηση και υιοθέτηση αυτών των εργαλείων είναι το πολιτικό ενδιαφέρον (πάθος) καθώς και η «πολιτική ωριμότητα» των πολιτών. Τα εργαλεία αυτά μπορούν να συνθέσουν ένα είδος «γυμναστηρίου της δημοκρατίας», όπου οι πολίτες θα συμμετέχουν περισσότερο στα ζητήματα που τους αφορούν άμεσα. Ασφαλώς τα ομοσπονδιακά συστήματα και οι τοπικές αυτονομίες παρέχουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την εξέλιξη αυτών των εργαλείων και η παράλληλη ανάπτυξή τους έχει ιδιαίτερη αξία και σημασία στην πορεία προς μια Δημοκρατική κοινωνία. Φυσικά τα αμεσοδημοκρατικά εργαλεία όπως το δημοψήφισμα και η νομοθετική πρωτοβουλία δεν καθιστούν απαραίτητως μια κοινωνία Δημοκρατική, όπως δημοκρατική δεν είναι και η ελβετική κοινωνία. Μόνον η ταύτιση του κοινωνικού με το πολιτικό θα μπορούσε να δώσει την απαραίτητη δύναμη στην άμεση Δημοκρατία, ώστε η ίδια η κοινωνία να αποκτήσει τον έλεγχο όλων των αποφάσεων και των ενεργειών της εξουσίας και επομένως να χαρακτηριστεί ως δημοκρατική [1].

Όπως έλεγε ο Καστοριάδης, η άμεση δημοκρατία είναι ευάλωτη, και μπορεί ανά πάσα στιγμή να οδηγήσει στην ύβρη, όπως αντιστοίχως κανένα πολίτευμα δεν είναι ασφαλισμένο από την ίδια την ύβρη. Τα αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα είναι ακόμα πιο επιρρεπή στο λάθος (κάτι που βλέπουμε συνεχώς). Από την άλλη, η άμεση δημοκρατία δίνει στους πολίτες το δικαίωμα να αναγνωρίσουν ότι μια απόφαση που λήφθηκε είναι λανθασμένη κι

έτσι ανά πάσα στιγμή οι πολίτες μπορούν να επέμβουν στη νομοθεσία αλλάζοντάς την. Έτσι το να προταθεί ένα δημοψήφισμα “από τα πάνω” (από την κυβέρνηση δηλαδή) και όχι από τους ίδιους τους πολίτες, λίγη σημασία έχει, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις το δημοψήφισμα γίνεται μόνον όταν το αποτέλεσμα του είναι ήδη γνωστό στους «διοργανωτές» και οι προϋποθέσεις και οι σκοποί για τη διενέργειά του, δεν ορίζονται δημοκρατικά αλλά ολιγαρχικά. Περισσότερη σημασία έχει το «από τα κάτω» δημοψήφισμα, ως απόφαση των πολιτών, όπου οι ίδιοι οι πολίτες θα είναι υπεύθυνοι για την προάσπισή του από τους ιδιοτελείς σκοπούς της όποιας ολιγαρχίας. Μόνον η βούληση και η προσπάθεια των πολιτών μπορεί να προστατέψει ένα δημοψήφισμα από το να μετατραπεί σε μια παρωδία (εκλογικού τύπου). Αλλά για να φτάσει μια κοινωνία πολιτών να καθορίζει (το πώς και το γιατί) και να προασπίζει τις δημοψηφισματικές διαδικασίες που καθορίζει η ίδια, θα πρέπει πρώτα να απαιτήσει τη συνταγματική θέσμισή τους μετέχοντας καθοριστικά και ενεργά στην θέσμιση αυτή. Είναι επομένως το προϊόν αυτής της διαδικασίας θέσμισης που θα συνθέσει και τα συστατικά στοιχεία του ζητούμενου αμεσοδημοκρατικού εργαλείου και όχι το αντίθετο.

Συχνά κατά την αναζήτηση των πολιτικών λύσεων στα προβλήματά μας κάνουμε ένα πολύ σοβαρό σφάλμα: θεωρούμε δηλαδή ότι υπάρχουν έτοιμες, απόλυτες και ασφαλείς λύσεις. Όμως η άμεση Δημοκρατία δεν είναι ούτε έτοιμη, ούτε απόλυτη, ούτε ασφαλής λύση, είναι ωστόσο συγκριτικά η καλύτερη δυνατή που μέχρι σήμερα έχει εφευρεθεί και εξαρτάται από εμάς (τη συλλογική μας προσπάθεια και φαντασία) η συνεχής εξέλιξη και δυναμική προσαρμογή της στις ανάγκες των πολιτών (όπως αυτοί τις ορίζουν), αλλάζοντας τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε και πράττουμε... αλλάζοντας δηλαδή την ίδια την κοινωνία μας.

Σημειώσεις

- Για τη σύνταξη του κειμένου χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία και πληροφορίες από το βιβλίο του Thomas Benedikter «Più potere ai cittadini Introduzione alla democrazia diretta e

ai diritti referendari» Bolzano, luglio 2014.

- Πολύτιμες επισημάνσεις του Μιχάλη Θεοδοσιάδη και του Claudio Vittore καθώς και εύλογοι προβληματισμοί του Θοδωρή Λαμπρόπουλου (<https://hypnovatis.blogspot.gr/>) και του Francesco Albertini συντέλεσαν στην τελική μορφή και περιεχόμενο του κειμένου.

Βιβλιογραφία

- [1] Γιώργος Ν. Οικονόμου «ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ αρχές, επιχειρήματα, δυνατότητες». Εκδόσεις Παπαζήση
- [2] Richard von Weizsäcker, Staatsverschuldung und Demokratie, Kyklos Bd. 45, Francke Verlag, Berna 1992, pp. 51-67
- [3] www.initiativefortexas.org/whowants.htm
- [4] Kirchgässner, Feld, Savioz, Die direkte Demokratie. Modern, erfolgreich, entwicklungs und exportfähig, Franz Vahlen, San Gallo, 199
- [5] J.G. Matsusaka, For the Many and the Few. The Initiative, Public Policy and American Democracy, University of Chicago Press 2004, p. 118

Πηγή: <https://www.respublica.gr/2015/05/column/directdemocracytools/>

Άμεση Δημοκρατία και Κομμουνισμός

Γιώργος Οικονόμου

Η άμεση δημοκρατία δεν έχει καμιά σχέση με τον κομμουνισμό. Ο δρ. φιλοσοφίας Γιώργος Οικονόμου αναλύει παραδειγματικά με επιχειρήματα τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ της άμεσης δημοκρατίας και του κομμουνισμού. Ο κομμουνισμός προωθεί μια

κολεκτιβιστική θεώρηση της κοινωνίας που καταργεί αυτονόητες πολιτικές ατομικές ελευθερίες, σε αντίθεση με την άμεση δημοκρατία που προωθεί την πραγματική ελευθερία.

Από τις 25 Μαΐου 2011, που άρχισαν οι συγκεντρώσεις και οι συνελεύσεις στις πλατείες της χώρας και ιδιαιτέρως στην πλατεία Συντάγματος με αίτημα την άμεση δημοκρατία, γράφτηκαν και ειπώθηκαν για την τελευταία τόσα όσα δεν είχαν γραφεί από συστάσεως νεοελληνικού κράτους. Γέμισαν ξαφνικά τα ΜΜΕ και τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης από «ειδήμονες» και «ερμηνευτές» της άμεσης δημοκρατίας. Οι περισσότεροι δεν είχαν γράψει πριν κάτι σχετικό ούτε τους είχε απασχολήσει ποτέ το ζήτημα ή είχαν εκφραστεί αρνητικά. όμως επειδή η άμεση δημοκρατία βρέθηκε στην επικαιρότητα αναγκάστηκαν να γράψουν γι' αυτήν. Αρκετά από αυτά ήταν διαστρεβλωτικά, απαξιωτικά, γεμάτα παρερμηνείες, προέρχονταν δε και από τον αριστερό χώρο.

Περιεχόμενο της δημοκρατίας

Μία μερίδα της Αριστεράς θεωρεί πως η αθηναϊκή πολιτεία του 5ου –4ου αιώνα π.Χ. δεν ήταν δημοκρατία επειδή υπήρχαν τάξεις, επειδή ήταν ταξική κοινωνία. Η αλήθεια είναι πως μέχρι σήμερα όλες οι κοινωνίες ήταν ταξικές, όμως είχαν διαφοροποιήσεις στα πολιτεύματά τους, στις αξίες, στον πολιτισμό και στην αντιμετώπιση των μελών τους. Πράγματι, ταξικές κοινωνίες ήταν οι αρχαίες τυραννίδες, ολιγαρχίες, βασιλείες και αριστοκρατίες, οι φεουδαρχίες και οι απολυταρχίες, τα στρατιωτικά δικτατορικά καθεστώτα, τα σημερινά αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα, τα δικτατορικά των ανατολικών «σοσιαλιστικών» κρατών, τα μουσουλμανικά αραβικά καθεστώτα και τα ολοκληρωτικά (φασισμός, ναζισμός, σταλινισμός). Όλα αυτά όμως δεν ταυτίζονται ούτε μπαίνουν στην ίδια κατηγορία, και φυσικά έχει μεγάλη σημασία και διαφορά αν ζεις υπό ολοκληρωτικό ή κοινοβουλευτικό καθεστώς. Αυτή η αριστερή αντίληψη ισοπεδώνει τα πολιτεύματα και τις κοινωνίες, δεν βλέπει τις μεγάλες ή ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους, στο όνομα τής, κατά τον Μαρξ, «αναπόφευκτης» αταξικής κοινωνίας.

Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται πως η άμεση δημοκρατία δεν δύναται να υπάρξει εάν δεν καταργηθεί η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, εάν δεν καταργηθούν οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, εάν δεν εγκαθιδρυθεί ο «σοσιαλισμός», ο «κομμουνισμός» και η αταξική κοινωνία. Έτσι στην αντίληψη αυτή η άμεση δημοκρατία ταυτίζεται με την «κατάργηση της εργατικής τάξης και της μισθωτής εργασίας», με τον «κομμουνισμό». Είναι εμφανές πως αυτά απηχούν μαρξιστικούς και κομμουνιστικούς χώρους, επαναλαμβάνουν τα παλαιά απαξιωμένα ιδεολογήματα, προσπαθώντας να τα ανανεώσουν υπό νέα μορφή, αυτή της άμεσης δημοκρατίας.

Μία πρώτη απάντηση στην άποψη αυτή είναι πως εκεί που η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αντικαταστάθηκε από την κρατική και κομματική ιδιοκτησία δημιουργήθηκαν δικτατορικά και ανελεύθερα καθεστώτα, ακριβώς για να εξασφαλίσουν την μονοκομματική γραφειοκρατική εξουσία (πρώην ανατολικές δικτατορίες γνωστές με τα ονόματα των «λαϊκών δημοκρατιών», των «σοσιαλιστικών» ή «κομμουνιστικών» καθεστώτων, που ακόμη και σήμερα διάφοροι αριστεροί αποκαλούν με τον άστοχο όρο «υπαρκτό σοσιαλισμό»). Δεν υπήρξε πουθενά και ποτέ, έστω για δείγμα, ένα σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό καθεστώς, με ελευθερίες, δικαιώματα, εκλογές κ.λπ. Συνεπώς τα ζητήματα της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας και της εγκαθίδρυσης του «κομμουνισμού» δεν είναι τόσο απλά και αυτονόητα όσο θεωρούνται από ορισμένους, γι' αυτό ακριβώς χρειάζεται εξαντλητική και ουσιαστική ενημέρωση, ελεύθερη συζήτηση, δημόσια διαβούλευση και αβίαστη απόφαση του συνόλου της κοινωνίας. Ο σκοπός είναι η πειθώ και η αυξημένη πλειοψηφία. Αυτές οι προϋποθέσεις μπορούν να υπάρξουν μόνο σε μία αμεσοδημοκρατική κοινωνία.

Έτσι ερχόμαστε στο επόμενο επιχείρημα κατά της ταύτισης άμεσης δημοκρατίας και κομμουνισμού, που έχει σχέση με το θέμα της προτεραιότητας μεταξύ των δύο. Το περιεχόμενο της άμεσης δημοκρατίας δεν μπορεί να καθορισθεί εκ των προτέρων, από αυθαίρετες προσωπικές προθέσεις και επιθυμίες, διότι ο

προκαθορισμός αυτός αντίκειται προς τη βασική αρχή του αυτοκαθορισμού. Επί πλέον η άμεση δημοκρατία δεν προκύπτει από κάποια ιστορική, οικονομική, φυσική ή ανθρωπολογική αναγκαιότητα. Δεν απορρέει από κάποιους αντικειμενικούς νόμους, ιστορικούς ή κοινωνικούς ή από κάποια άλλη τελεολογία. Δεν είναι εγγεγραμμένη στα ανθρώπινα γονίδια ούτε στη φύση. Είναι ανθρώπινο δημιούργημα και κοινωνική δυνατότητα. Οπότε και η πολιτική συμμετοχή δεν είναι αποτέλεσμα κάποιου φυσικού ενστίκτου ή ειδολογικού χαρακτηριστικού, αλλά κάτι που αποκτάται με θέληση και αγώνα, κάτι στο οποίο (αυτο)εκπαιδεύεται κανείς.

Όπως το ιστορικό και εννοιολογικό της πλαίσιο υποδηλώνει, η δημοκρατία είναι πρωτίστως η αυτοκυβέρνηση των ανθρώπων, η κατάργηση του διαχωρισμού τους σε κυβερνήτες και υπηκόους, σε εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους, σε αυτούς που αποφασίζουν και σε αυτούς που εκτελούν. Είναι η άμεση συμμετοχή όλων των πολιτών σε όλες τις μορφές εξουσίας, χωρίς αντιπροσώπους και κόμματα, συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων, στη θέσπιση των νόμων, στην απονομή του δικαίου και στον έλεγχο της εξουσίας. Στην άμεση δημοκρατία όλα τα ζητήματα είναι αντικείμενα δημόσιας διαβούλευσης και συλλογικής απόφασης από την κοινωνία. Προαπαιτούμενο για την συζήτησή τους είναι η συγκρότηση ενός ουσιαστικού δημοσίου χώρου, όπου οι πολίτες με ανοικτές συνελεύσεις θα ενημερώνονται, θα συζητούν και θα αποφασίζουν για το μέλλον τους.

Προηγείται λοιπόν η εγκαθίδρυση της άμεσης δημοκρατίας, η πολιτική ισότητα, και έπεται η συζήτηση περί οικονομικής ή κοινωνικής ισότητας. Η άμεση δημοκρατία δεν είναι οικονομικό και κοινωνικό καθεστώς, αλλά πρωτίστως πολιτικό και βεβαίως ανοικτό σε μετέπειτα προτάσεις. Η προτεραιότητα ανήκει στην πολιτική και όχι στην οικονομία. Το αντίστροφο οδηγεί στον μαρξιστικό οικονομισμό στον οποίο είναι εγλωβισμένη η Αριστερά. Έτσι ο «κομμουνισμός» και η «κατάργηση της εργατικής τάξης και της μισθωτής εργασίας» δεν μπορεί να είναι προαποφασισμένα θεωρητικά ζητήματα από διανοούμενους,

«ειδικούς» και κομματικές μειοψηφίες, που θα θελήσουν να τα επιβάλλουν με τον οποιονδήποτε βίαιο τρόπο, χωρίς τη συγκατάθεση της κοινωνίας, όπως έγινε στο παρελθόν στις πρώην ολοκληρωτικές «σοσιαλιστικές» και «κομμουνιστικές» χώρες με τα γνωστά οικτρά αποτελέσματα. Είναι μετα-δημοκρατικά ζητήματα και, όπως όλα, εκφράζονται και υλοποιούνται σε ένα πλαίσιο θεσμών και νόμων, με τους οποίους λειτουργεί και τους οποίους εγκαθιδρύει η ίδια η αμεσοδημοκρατική κοινωνία.[1]

Η άμεση δημοκρατία δεν έχει κανένα πρότυπο και μοντέλο ούτε οποιοδήποτε συγκεκριμένο, καθορισμένο και δεσμευτικό εκ των προτέρων περιεχόμενο, άρα ούτε τον «σοσιαλισμό», τον «κομμουνισμό» ή την «αταξική κοινωνία». Πολύ περισσότερο ουδεμία σχέση έχει με την περιβόητη «δικτατορία του προλεταριάτου» (ή τη δικτατορία του «προλεταριακού κόμματος») που ήταν και είναι καταστατική αρχή του μαρξισμού, του κομμουνισμού, του λενινισμού, του σταλινισμού, του μαοϊσμού. Αυτές οι διακηρύξεις βρίσκονται στον αντίποδα της άμεσης δημοκρατίας και της αυτοκυβέρνησης, διότι ευνοούν την αντιπροσώπευση, το κόμμα, τη γραφειοκρατία, την κάθετη ιεραρχική οργάνωση, τον διαχωρισμό σε «ειδικούς» και μη ειδικούς, σε αυτούς «που ξέρουν» και αυτούς που «δεν ξέρουν», σε κομματικούς γραφειοκράτες και εκτελεστές. Γι' αυτό οι διακηρύξεις περί «σοσιαλισμού» και «κομμουνισμού» αποτελούν συνθήματα των αποτυχημένων σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων, των τροτσκιστικών, σταλινικών, μαοϊκών αποκομμάτων και κάποιων μαρξιστών διανοουμένων.

Τρίτο επιχείρημα: ο μαρξισμός και ο κομμουνισμός δεν είχαν ποτέ καλές σχέσεις με την άμεση δημοκρατία, όχι μόνο στο πρακτικό επίπεδο των θεσμών αλλά και στο θεωρητικό. Η αδυναμία ή η άρνηση να ενσωματωθεί η άμεση δημοκρατία στη σκέψη της Αριστεράς έχει τις ρίζες στους ιδρυτές του κομμουνισμού, τον Μαρξ και τον Ένγκελς, οι οποίοι στο καταγωγικό ιδεολογικό κείμενό τους, στο Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος(1848), ουδόλως ασχολούνται με τη δημοκρατία, ούτε άλλωστε και στα μεταγενέστερα έργα τους.[2] Αλλά και οι μετέπειτα μαρξιστές

συγγραφείς, όπως ο Λούκατς, ο Γκράμσι ή οι στοχαστές της Σχολής της Φραγκφούρτης, δεν μπόρεσαν να διατυπώσουν μία θεωρία δημοκρατίας.[3] Μάλιστα ο Habermas, νεώτερος απόγονος της τελευταίας, κατέληξε υποστηρικτής του φιλελευθερισμού και του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος το οποίο εκλαμβάνει ως δημοκρατία.[4] Η ίδια απουσία της δημοκρατίας διαπιστώνεται και στους στοχαστές της γαλλικής μαρξιστικής σχολής του Αλτουσέρ, στην οποία ανήκαν ο Μπαλιμπάρ και ο Ρανσιέρ, που, ανανήψαντες εν μέρει, προσπαθούν τελευταίως να συλλαβίσουν με δυσκολία το εγχειρίδιο της δημοκρατίας. Από την πλευρά τους ο Μπαντιού και ο Ζίζεκ είναι μίλια μακριά, γοητευμένοι από τα ιδεώδη του κομμουνισμού και του σταλινισμού.

Το αρνητικό των σημερινών υποστηρικτών της κομμουνιστικής ιδεολογίας είναι το ότι δεν διευκρινίζουν πώς θα πραγματοποιηθούν ο «σοσιαλισμός», ο «κομμουνισμός» και η «αταξική κοινωνία». Τουλάχιστον τα παραδοσιακά κομμουνιστικά κόμματα εξηγούσαν πως θα γίνουν αυτά: με την «προλεταριακή επανάσταση» υπό την καθοδήγηση της «επαναστατικής πρωτοπορίας» που εκφράζεται από το Κομμουνιστικό Κόμμα, με την εγκαθίδρυση σε πρώτο στάδιο της «δικτατορίας του προλεταριάτου», του «σοσιαλισμού», με απώτερο στόχο τον «κομμουνισμό» και την «αταξική κοινωνία». Οι σχετικές συνταγές αποτυχίας υπάρχουν στα βιβλία του Λένιν, του Τρότσκι, του Μάο κ.?. Αυτά όλα όμως σήμαιναν την πρωτοκαθεδρία του κόμματος και της δογματικής θεωρίας, άρα την απουσία της πολιτικής και της κοινωνίας, τα οποία είναι οι πυλώνες του δημοκρατικού προτάγματος.

Ένα άλλο επιχείρημα είναι πως ο κομμουνισμός και ο σοσιαλισμός δεν υπήρξαν προτάγματα της κοινωνίας, αλλά κοινωνικών και πολιτικών μειοψηφιών που εκφράζονταν συνήθως από τα Κομμουνιστικά Κόμματα. Ως μειοψηφίες κατέλαβαν στρατιωτικώς με εμφύλιο ή πραξικοπηματικώς την εξουσία, δίνοντας δια της προπαγάνδας την εντύπωση πως ήταν πλειοψηφίες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι πρώην ανατολικοευρωπαϊκές και ασιατικές δικτατορίες των Κομμουνιστικών Κομμάτων, οι λεγόμενες «λαϊκές δημοκρατίες», βασισμένες στην ανελευθερία,

στην ανισότητα και σε αντιδημοκρατικές πρακτικές. Επειδή ακριβώς ήταν μειοψηφίες επέβαλαν τις δικτατορίες για να επιβιώσουν και να συντηρηθούν. Εναπομείναντα δείγματα είναι η Κούβα, η Κίνα και η Β. Κορέα. Όπως, λοιπόν, έδειξε η Ιστορία και οι εμπράγματα μορφές τους, τα προτάγματα του μαρξιστικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού συνεισέφεραν, στην εγκαθίδρυση και εδραίωση του αυταρχισμού και της ετερονομίας. Συνεπώς δεν μπορούν να συνεισφέρουν στην ανάδυση του προτάγματος της αυτονομίας.

Αυτό μας οδηγεί στο πέμπτο επιχείρημα εναντίον της ταύτισης άμεσης δημοκρατίας και κομμουνισμού. Το πρόταγμα της αυτονομίας, όταν αναδύθηκε, δεν είχε ως πρόταση τον κομμουνισμό και την αταξική κοινωνία. Είχε πρωτίστως την απελευθέρωση από κατεστημένες αυταρχικές κοσμικές και θρησκευτικές εξουσίες, την κατοχύρωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ατομικών ελευθεριών, την απαίτηση ελευθερίας, δικαιοσύνης, ισότητας και δημοκρατίας, και οδήγησε σε πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές κατακτήσεις. Όλες σχεδόν οι γνήσιες εξεγέρσεις και επαναστάσεις που έγιναν στην Ιστορία στηρίχθηκαν στην άμεση συμμετοχή των ανθρώπων, στον αυτοκαθορισμό και την αυτοοργάνωσή τους: αγγλική επανάσταση του 1688, συνελεύσεις πολιτών στην αμερικανική επανάσταση του 1776, sections de Paris στην γαλλική επανάσταση του 1789, τα σοβιέτ το 1905 και το 1917 (πριν την εξουδετέρωσή τους από τον Λένιν και τους μπολσεβίκους), τα εργατικά συμβούλια στην Ισπανία του 1936, η ουγγρική εξέγερση το 1956, τα κινήματα αμφισβήτησης της δεκαετίας του '60 σε όλο σχεδόν τον δυτικό κόσμο και κυρίως ο Μάης του '68 στη Γαλλία.[5] Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το εργατικό κίνημα στις αρχές του, που είχε ως στόχους τις ιδέες του μετασχηματισμού της κοινωνίας και της αυτοκυβέρνησης των παραγωγών, όπως συναντώνται λ.χ. στις εφημερίδες και στην οργάνωση των Άγγλων εργατών από το 1810 ως το 1840, δηλαδή πολύ πριν από την εμφάνιση του Μαρξ και την ιδέα του κομμουνισμού.

Όσον αφορά στην Ελλάδα μπορούμε να πούμε πως το πρόταγμα της

αυτονομίας ανεφάνη δύο μόνο φορές: την πρώτη με το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα της περιόδου 1972-73 με κορύφωση την εξέγερση και την κατάληψη του Πολυτεχνείου τον Νοέμβριο 1973[6] και τη δεύτερη με το κίνημα στις πλατείες το 2011 για την άμεση δημοκρατία.[7] Και στις δύο περιπτώσεις αυτό που διακατείχε τα άτομα που συμμετείχαν ήταν η επιδίωξη της ελευθερίας, της λαϊκής κυριαρχίας και της δημοκρατίας. Σε καμία περίπτωση δεν τέθηκε το θέμα του σοσιαλισμού, του κομμουνισμού και της αταξικής κοινωνίας. Αντιθέτως, το εμπνεόμενο από το ΚΚΕ και άλλες παρεμφερείς οργανώσεις κίνημα του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ (1942-45), δεν είχε καμία σχέση με την αυτονομία και τη δημοκρατία. Από την αρχή μέχρι το τέλος ήταν ένα γραφειοκρατικό, ελεγχόμενο από τα πάνω, κίνημα που είχε ως στόχο, εκτός βεβαίως του αγώνα κατά των ναζι κατακτητών, την εγκαθίδρυση ανελεύθερου καθεστώτος παρόμοιο με αυτό των ανατολικών κομμουνιστικών δικτατοριών («λαοκρατία»), υπό την καθοδήγηση του ΚΚΕ, όπως απέδειξε και η πραξικοπηματική προσπάθεια κατάληψης της εξουσίας τον Δεκέμβριο του 1944 και ο μετέπειτα εμφύλιος του 1946-49.[8]

Εκλεκτό παράδειγμα άμεσης δημοκρατίας είναι η αθηναϊκή του 5ου-4ου π.Χ. αιώνα, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αυτή εκλαμβάνεται ως πρότυπο ή μοντέλο, ως ιδανική και παραδείσια κατάσταση. Αναφέρεται για το γεγονός πως ήταν το μόνο «παράδειγμα» άμεσης δημοκρατίας που είχε ζωή δύο περίπου αιώνων και έδωσε θεσμούς, έννοιες, επιχειρήματα και σημαντικό πολιτισμό, τα οποία αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη για την ανθρωπότητα. Ο αθηναϊκός δήμος δεν κατάργησε το οικονομικο-κοινωνικό σύστημα της εποχής, έλαβε όμως σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά μέτρα για τα κατώτερα στρώματα, φορολογώντας μόνο τα ανώτερα. Όλες σχεδόν οι άλλες προσπάθειες απέτυχαν να εγκαθιδρύσουν καθεστώς άμεσης δημοκρατίας, είτε από δικές τους αδυναμίες, είτε από την άγρια καταστολή της εξουσίας, είτε και από τα δύο μαζί. Αποτελούν εν τούτοις συμβολές στο πρόταγμα της αυτονομίας, αφού ανέδειξαν τον αμεσοδημοκρατικό αντιγραφειοκρατικό τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας και έδωσαν μορφές που συνέβαλαν στην εξέλιξη της ανθρώπινης αυτογνωσίας

και ελευθερίας. Ταυτοχρόνως όμως συνιστούν και αρνητικά παραδείγματα για τον τρόπο εφαρμογής των ιδεών τους, άρα η μελέτη τους είναι απαραίτητη για μελλοντικές κινήσεις.[9]

Τέλος, οι στοχαστές που ασχολήθηκαν με την άμεση δημοκρατία και ανέδειξαν τις αρχές της δεν έθεσαν ποτέ ως περιεχόμενό της τον «σοσιαλισμό» ή τον «κομμουνισμό»: από την αρχαία εποχή οι φιλόσοφοι Πρωταγόρας, Δημόκριτος και Αριστοτέλης, πολιτικοί όπως ο Περικλής, ο Δημοσθένης, ο Λυκούργος, έως την νεώτερη εποχή ο Σπινόζα και ο Ρουσσώ, και τη σύγχρονη η Άρεντ και ο Καστοριάδης.

Συνεπώς η αντίληψη που ταυτίζει την άμεση δημοκρατία και τον «κομμουνισμό», είναι πολύ προβληματική. Εκφράζεται δε από μία Αριστερά η οποία, υπό το βάρος τόσο της παταγώδους αποτυχίας των κομμουνιστικών καθεστώτων και των μαρξιστικών ιδεολογιών όσο και του ρεύματος εσχάτως υπέρ της άμεσης δημοκρατίας, αναγκάζεται να επιχειρήσει την οικειοποίηση του ρεύματος αυτού για λογαριασμό της. Προσπαθεί έτσι να βρίσκεται στην επικαιρότητα ή στη μόδα, να προσελκύσει ψηφοφόρους και επί πλέον να καλύψει το μεγάλο κενό της θεωρητικής της ένδειας. Πρόκειται δηλαδή για παλαιά δοκιμασμένη τακτική, και με χεικελιανή ορολογία, για «πανουργία του αριστερού λόγου».

Εάν όμως η συζήτηση απογαλακτισθεί από κομματικούς, μαρξιστικούς ιδεολογικούς και τελεολογικούς όρους, μπορεί να βρει το σωστό πολιτικό της πλαίσιο. Η πολιτική ισότητα εξαρτάται οπωσδήποτε από την οικονομική, η οποία δεν μπορεί να υπάρξει παρά με την κοινωνικοποίηση των σημαντικών τουλάχιστον τομέων της παραγωγής. Εν προκειμένω κοινωνικοποίηση σημαίνει τη συλλογική διαχείριση της παραγωγής από τους ίδιους τους παραγωγούς, όχι από κόμματα, συνδικαλιστές και γραφειοκράτες. Το πώς όμως θα γίνει αυτό μένει να διερευνηθεί. Περαιτέρω μπορούν να προταθούν η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, η υπέρβαση του καταναλωτισμού και της καταναλωτικής ιδεολογίας, η αποανάπτυξη, η ανατροπή της κυρίαρχης σημασίας της διαρκούς οικονομικής μεγέθυνσης, της προτεραιότητας της οικονομίας και του κέρδους. Αυτά σχετίζονται με την οικονομική ισότητα, την

ισότητα μισθών, εισοδημάτων, τα οποία όμως προϋποθέτουν μία δημοκρατική κοινωνία για τη συζήτησή τους, όπως προανέφερα.

Τα παραπάνω εκτεθέντα δεν σημαίνουν καθ' οιονδήποτε τρόπο ότι συνηγορούν υπέρ μιας φορμαλιστικής ή διαδικασιοκρατικής αντίληψης περί δημοκρατίας. Δεν αγνοούν δηλαδή το θετικό ή ουσιαστικό περιεχόμενό της, όπως τουλάχιστον εκτίθεται από την πλευρά της ίδιας της αθηναϊκής δημοκρατίας στον εξαίρετο «Επιτάφιο» του Περικλή: Φιλοκαλούμεν τε γαρ μετ' ευτελείας και φιλοσοφούμεν άνευ μαλακίας. (Ζούμε εμπορούμενοι από τον έρωτα του κάλλους και της σοφίας). Συμπληρώνεται δε με τον έρωτα της ελευθερίας και του κοινού αγαθού, του δημοσίου συμφέροντος. Το περιεχόμενο αυτό, καθορίζει και οριοθετεί επίσης το αντικείμενο της πολιτικής θέσμησης στη δημοκρατική πολιτεία.[10] Περιεχόμενο της άμεσης δημοκρατίας είναι επίσης η ισότητα, η δικαιοσύνη, τα δικαιώματα, οι ατομικές ελευθερίες, η εξατομίκευση, η αυτοδιαχείριση, η αλληλεγγύη. Επίσης, ο ενδεδειγμένος και ουσιαστικός έλεγχος κάθε εξουσίας από τον δήμο, ο απολογισμός των αξιωματούχων και η ανά πάσα στιγμή ανακλητότητά τους, είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την πάταξη της διαφθοράς, άρα για την συνύπαρξη πολιτικής και ηθικής που τόσο διατυμπανίζεται από τους σύγχρονους ηθικολόγους και ηθικούς φιλοσόφους. Ιδού λοιπόν τα ηθικά, πολιτικά και ανθρωπιστικά περιεχόμενα της άμεσης δημοκρατίας – το αξιακό περιεχόμενό της, το οποίο δύναται να εξασφαλισθεί μόνο από τη μεγάλη κοινωνική πλειοψηφία.

Πηγή: <https://oikonomouyorgos.blogspot.gr>

Σημειώσεις:

[1] Αναλυτικά για τις αρχές, τους θεσμούς και τα επιχειρήματα της άμεσης δημοκρατίας βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, Η άμεση δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη, Παπαζήσης, Αθήνα, 2007.

[2] Βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, Από την κρίση του κοινοβουλευτισμού στη δημοκρατία, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, σ. 77-78. Κάποιες γενικές θεωρητικές σκέψεις εκφράζει ο Μαρξ μόνο στην Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου (1843-44), ελλ. μτφ. στις εκδόσεις Παπαζήση.

[3] Ο Α. Γκράμσι, αν και υποστήριξε τα εργοστασιακά συμβούλια στη διαμάχη τους με τα Συνδικάτα στην Ιταλία τη

διετία 1919-20, παρέμεινε λενινιστής και τελικώς συντάχθηκε, όχι χωρίς επιφυλάξεις, με τη σταλινική πλειοψηφία, τόσο ως προς τα οργανωτικά προβλήματα (μπολσεβικοποίηση και πόλεμος εναντίον των τάσεων) όσο και ως προς τα στρατηγικά (δικτατορία του προλεταριάτου, οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε μία χώρα).

[4] Βλ. Κ. Καβουλάκος, «Κράτος δικαίου και δημοκρατία στον J. Habermas», Αξιολογικά, αρ. 13, Απρίλιος 2000.

[5] Περισσότερα για τα κινήματα αυτά βλ. Κ. Λάμπρος, Άμεση δημοκρατία και αταξική κοινωνία, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2012.

[6] Βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, «Πολυτεχνείο: Αυτοοργάνωση και αυτονομία» (1993), στο Παπαχρήστος Δ. (επιμ.), Το Πολυτεχνείο ζει; Όνειρα – Μύθοι – Αλήθειες, Λιβάνης, Αθήνα, 2004. Επίσης Γ. Ν. Οικονόμου, «Αυτοσυγκρότηση και αυτονομία του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος», Η Αυγή, 16. 11. 2003.

[7] Βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, «Ο δρόμος προς την άμεση δημοκρατία», Η Εποχή, 31. 7. 2011. Και Γ. Ν. Οικονόμου, «Άμεση δημοκρατία στο Σύνταγμα», Ελευθεροτυπία, 19. 8. 2011. Διαθέσιμα, όπως και τα προηγούμενα, στο: oikonomouyorgos.blogspot.com.

[8] Βλ. Α. Στίνας, Αναμνήσεις, Ύψιλον, Αθήνα, 1985. Και Α. Στίνας, ΕΑΜ ΕΛΑΣ ΟΠΛΑ, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1984. Επίσης Κ. Καστοριάδης, Ακυβέρνητη κοινωνία, Ευρασία, Αθήνα, 2010, σ. 39-40. Και Κ. Καστοριάδης, Η άνοδος της ασημαντότητας, Ύψιλον, Αθήνα, 2000, σ. 112.

[9] Ένα από αυτά τα παραδείγματα (Ρωσία 1917) εξετάζω πιο κάτω στο δεύτερο μέρος.

[10] Καστοριάδης, Η ελληνική ιδιαιτερότητα, τόμ. Β΄ (Κριτική, Αθήνα 2008), σ. 248-249 και τόμ. Γ΄ (Κριτική, Αθήνα 2011), σ. 209.

[11] Τα περιορισμένα όρια του παρόντος κειμένου δεν επιτρέπουν μία εκτενέστερη επιχειρηματολογία, η οποία θα οδηγούσε άλλωστε σε άλλα πλαίσια.

[12] Βλ. Ida Mett, Κομμούνα της Κροστάνδης, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1972, σ. 61-62.

[13] Ο Α. Πάνεκουκ (Τα εργατικά συμβούλια, Αθήνα, 1996, σ. 104-105) γράφει: «Όταν το κόμμα σχημάτισε κυβέρνηση τα σοβιέτ εξαλείφθηκαν βαθμιαίως και από όργανα αυτοδιεύθυνσης περιορίστηκαν σε ρόλο βοηθητικών οργάνων του κυβερνητικού μηχανισμού [...] Οι εργάτες δεν είναι περισσότερο κύριοι των μέσων παραγωγής από όσο στον δυτικό καπιταλισμό. Εκείνος που τους δίνει μισθό και τους εκμεταλλεύεται είναι το κράτος, ο μοναδικός καπιταλιστής, ένας καπιταλιστής μαμούθ». Ο Πάνεκουκ είχε δηλώσει (Proletarier, 7-8, 1927) πως «από το 1918 μέχρι σήμερα κάθε κεφάλαιο της ευρωπαϊκής ιστορίας μπορεί να τιτλοφορείται: Η ήττα της επανάστασης».

[14] Ρ. Λούξεμπουργκ, «Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας» (1904) και «Κριτική της ρωσικής επανάστασης» (1918). Επίσης ο Καρλ Κάουτσκι, θεωρητικός της Β΄ Διεθνούς, εξέφρασε τις επιφυλάξεις και την κριτική

του σε τρία κείμενά του: «Η δικτατορία του προλεταριάτου» (1918), «Τρομοκρατία και κομμουνισμός» (1919), «Από τη δημοκρατία στη σκλαβιά του κράτους» (1921). Ήδη από το 1918 έγραφε πως ο βολονταρισμός των Ρώσων μπολσεβίκων, που πίστευαν πως η θέληση και η αποφασιστικότητα του κόμματος αρκούσαν για όλα, δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στην καταστροφή. Ο Λεόν Μπλουμ το 1920 είχε προειδοποιήσει για τον δεσποτικό μηχανισμό που τέθηκε σε εφαρμογή από τον Λένιν. Η αναρχική Έμμα Γκόντμαν (Η απογοήτευσή μου στη Ρωσία, μτφ., Αθήνα, 2009) ζώντας τα γεγονότα από κοντά στη Ρωσία επί δύο έτη (1920-21) κατήγγειλε τα εγκλήματα του καθεστώτος, γράφοντας πως «οι Μπολσεβίκοι είναι οι ιησούιτες της σοσιαλιστικής επανάστασης: πιστεύουν στο απόφθεγμα ότι ο σκοπός δικαιώνει τα μέσα».

[15] Κ. Καστοριάδης, «Μαρξισμός – Λενινισμός: Η κονιορτοποίηση» (1990), Η άνοδος της ασημαντότητας, Ύψιλον, Αθήνα, 2000, σ. 58. Βλ. επίσης Η. Arendt, Το ολοκληρωτικό σύστημα (1951), Ευρύαλος, Αθήνα, 1988. Κ. Παπαϊωάννου, Η γένεση του ολοκληρωτισμού (1959), Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 1991.

[16] Για κριτική του μαρξισμού βλ. τα σχετικά κείμενα του Κ. Παπαϊωάννου και του Κ. Καστοριάδη. Του τελευταίου βλ. «Μαρξισμός και επαναστατική θεωρία» (1965), στο Η φαντασική θέσμιση της κοινωνίας, Ράππας, Αθήνα, 1981.

Η Δημοκρατία ως μείζον κοινωνικό διακύβευμα

Νίκος Κατσιαούνης

Οι σύγχρονες «Δημοκρατίες» αποδεικνύουν πλέον σήμερα με τον πιο έμπρακτο τρόπο ότι βασική προϋπόθεση άμυνας και συντήρησης της «Δημοκρατίας» είναι η αυτοκατάργησή της. Και για να το καταλάβει αυτό κανείς, δεν χρειάζεται να ανατρέξει στη Βαϊμάρη αλλά θα μπορούσε να αναζητήσει τις ρίζες του στους όρους συγκρότησης των σύγχρονων νεωτερικών δημοκρατιών. Αλλά τι κάνει μετά τη «Δημοκρατία» να διατηρεί τις σημασιολογικές της συνδηλώσεις, εφόσον αποβάλει κάθε έννοια ελευθερίας;

Η κυριαρχία σήμερα προσπαθεί να μας πείσει ότι η μόνη εφικτή οδός είναι αυτή που ακολουθείται από την ίδια. Πέρα από αυτή το χάος. Αλλά, βέβαια, όταν οι «Δημοκρατίες» θέτουν το δίλημμα αυτό, τότε το χάος είναι ήδη παρόν και συμπαρασύρει τα πάντα

στη δίνη του ολοκληρωτισμού.

Η σημερινή κατάσταση αρχίζει να θέτει πολλές από τις σημασίες και τα νοήματα της συγκρότησης των κοινωνιών εκ νέου σε διάλογο και επαναδιαπραγμάτευση. Ή τουλάχιστον έτσι πρέπει να γίνει. Το ζήτημα της δημοκρατίας είναι ένα από αυτά. Από τις θολές και άνευ νοήματος πλέον δυνάμεις του κέντρου έως και αυτές της αριστεράς, προσπαθούν να πείσουν ότι το ζήτημα της δημοκρατίας πρέπει να μπει σε προτεραιότητα. **Βέβαια, αρνούνται να δουν ότι αυτή η συγκεκριμένη «δημοκρατία» που θέλουν να υπερασπιστούν αποτέλεσε μία εκ των αιτιών της ανθρωπολογικής κρίσης που βιώνουμε σήμερα. Η αντιπροσώπευση αποτέλεσε και αποτελεί μία σημαντική αλλοτρίωση της ίδιας της κοινωνίας στη βάση της κοινωνικής και φαντασιακής θέσμησης που η ίδια δημιουργεί.**

Είναι πολύ πιθανόν τους επόμενους μήνες να δούμε κυβερνήσεις της Αριστεράς σε χώρες της Ευρώπης, αρχής γενομένης από την Ελλάδα και μετέπειτα την Ισπανία. Παρόλο που αυτά τα δύο κόμματα (Σύριζα και Ποδέμος) βάζουν ως πρωτεύον επίδικο τη δημοκρατία, στην ουσία έχουν απολέσει κάθε έννοια που θα μπορούσε να την ενισχύσει. Ειδικά όταν επικαλούνται την Άμεση Δημοκρατία ως προταγματική τους αιχμή. Γιατί τίποτα, ακόμη και στις εσωτερικές δομές που δημιουργούν, δεν ενισχύει μια ουσιαστική δημοκρατική παρέμβαση, αφού δεν ενισχύει τη συμμετοχή.

Από τις απαρχές της νεωτερικότητας μέχρι και σήμερα, υπήρχαν και υπάρχουν κινήσεις που έχουν ως πρόταγμα την (άμεση) δημοκρατία. Και γνωρίζουν καλά, μετά από 200 χρόνια ιστορίας, ότι για να δημιουργηθούν οι δομές μιας άμεσης και συμμετοχικής δημοκρατίας απαιτείται μια ουσιαστική αλλαγή τόσο στις δομές της κοινωνικοπολιτικής θέσμησης όσο στο σημασιολογικό και φαντασιακό επίπεδο των κοινωνιών. Η δημοκρατία είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με την ανάθεση. Είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με την αντιπροσώπευση. Με την εν λευκώ επιταγή. Γι' αυτό και σε πολλές κινήσεις από τα κάτω που συγκροτούνται σήμερα, η αμεσότητα της συμμετοχής αποτελεί απαραίτητο όρο και προτασιακό

διακύβευμα. Και φυσικά το γενεσιουργό πρόπλασμα μιας αμεσοδημοκρατικής συγκρότησης σε ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Πολλά μοντέλα για το πώς μπορεί να δομηθεί μέσα σε μια κοινωνία ένα ουσιαστικό δημοκρατικό σύστημα έχουν παρουσιαστεί τις τελευταίες δεκαετίες. Μοντέλα με δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια όργανα λήψης αποφάσεων, εκπροσώπηση των κοινωνικών αιτημάτων και ενίσχυση της συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων. Προφανώς, κανένας δεν περιμένει η κοινωνία να αποτελέσει μια απέραντη συνέλευση. Αυτή η ιδέα φαντάζει σαν την παρελθοντική έποψη ότι η κοινωνία θα μεταβληθεί σε ένα απέραντο εργοστάσιο όπου όλα θα λειτουργούν αρμονικά. Όμως το βασικό, που εξετάζουμε και σε αυτό το αφιέρωμα, είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία χωρίς την ισότητα όλων και ισότητα χωρίς ελευθερία. Τόσο των ατόμων όσο και των κοινωνικών συνόλων. Εάν κάτι σπάσει από τον κρίκο, τότε η δημοκρατία παύει να έχει νόημα.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 17

Συμβουλευτική δημοκρατία και το δικαίωμα της εκπροσώπησης ή πώς «μπορούμε» να αναζωογονήσουμε την ολιγαρχία

Αθανάσιος Γεωργιλάς

Στη συνέντευξη που έδωσαν στην Ελένη Μπέλλου ευρωβουλευτές των Podemos (δημοσιεύτηκε στις 22/11/2014 στο [tnxs](#))[1] γίνεται

ίσως για πρώτη φορά ειδησεογραφικά μια κάποια πιο συγκεκριμένη αναφορά στο τρόπο οργάνωσης της δομής τους. Μέχρι τώρα ο ενθουσιασμός με τον οποίο το μεγαλύτερο κομμάτι των MME, της ελληνικής αριστεράς, ακόμα και αντιεξουσιαστών, έχει υποδεχτεί το κόμμα του νεαρού Πάμπλο Ιγκλέσιας είναι πέραν της απλής συμπάθειας σε βαθμό που να ισχυρίζονται αρκετοί «πώς κάτι σαν τους Podemos είναι που χρειαζόμαστε και στην Ελλάδα». Όχι λιγότεροι, πάντα με την μηντιακή υποστήριξη, είναι αυτοί που βεβαιώνουν ότι η ελληνική αναλογία με τους Podemos είναι ήδη εδώ και έχει όνομα. Στο γεγονός αυτό βοηθάνε οι ίδιοι οι Podemos με τις κοινές εμφανίσεις τους με τον Τσίπρα, τις δηλώσεις τους στα μμε και την συμμετοχή τους στα κομματικά συνέδρια του Σύριζα. Σε γενικές γραμμές την ταύτιση «Podemos – Σύριζα» οι ίδιοι περισσότερο την ενθάρρυναν παρά κράτησαν μια αντικειμενική όπως θα ανέμενε κανείς στάση. Έτσι ενώ για τους Ισπανούς αναλυτές αν κάπου μπορεί να αποδοθεί η επιτυχία των Podemos είναι στην απόσταση που κράτησαν από τον Ισπανικό εγχώριο Σύριζα (την Ενωμένη Αριστερά IU) και τις παλιές κομματικές δομές που αντιπροσωπεύει, για τους Έλληνες συναδέλφους τους οι Podemos και ο Σύριζα (εδώ ξεχνάμε ποιος είναι «παλιά κομματική δομή») εκφράζουν με τον ίδιο τρόπο την «αριστερή ελπίδα για την Ευρώπη». Στο διάγραμμα που παρατίθεται σχηματίζεται η οργάνωση των Podemos έτσι ακριβώς όπως την περιέγραψαν στην συνέντευξη τους οι ευρωβουλευτές Λόλα Σάντσες Καλντέντεϋ, Πάμπλο Ετσενίκε, καθώς και ο φιλόσοφος(!) των Podemos Χουάν Ντομίνγκο Σάντσες Εστόπ.

Μεταδημοκρατική αντίδραση

Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε το φαινόμενο των Podemos χωρίς να ενδίδουμε στην απλοϊκή εξήγηση για μια «νέα αριστερή στροφή» είναι να τους δούμε ως αποτέλεσμα της μεταδημοκρατικής κοινωνίας και κυρίως ως μια προσπάθεια αντίδρασης σε αυτή. Ήδη επαρκώς έχει σκιαγραφεί η κρίση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με το φαινόμενο της μεταδημοκρατίας (Jacques Rancière, Chantal Muffe, Colin Crouch) και την υποχώρηση του παραδοσιακού μαζικού κόμματος έναντι της μηντιακής ρητορικής

και του κόμματος μεσαίου χώρου που ως αποτέλεσμα έχει να απορρίπτουν οι πληθυσμοί την ιδέα πως η πολιτική είναι το πεδίο όπου μπορούν να δοθούν λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Επιπλέον την κρίση των παραδοσιακών κομμάτων επιβαρύνει η ανάπτυξη των τεχνολογιών επικοινωνίας, το παγκοσμιοποιημένο θέατρο πολιτικής και το ανεπτυγμένο επίπεδο μόρφωσης των πολιτών επιβάλλοντας έτσι την αναβάθμιση της «αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας» σε μορφές που να μπορούν να ανταποκρίνονται στο αίτημα για περισσότερη συμμετοχή στην εξουσία. Μια απάντηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε αυτή την κρίση, δηλαδή η αλλαγή της διατηρώντας ανέπαφη την ολιγαρχική της ουσία, είναι η «συμβουλευτική δημοκρατία» (να μην την μπερδεύουμε με την «συμμετοχική» είναι τελείως ξένα μεταξύ τους πράγματα)[2]. Η αναπροσαρμογή της διακυβέρνησης των λαών, πάντα στην διατήρηση της τάξης της ολιγαρχίας, είναι η πολιτική αντιστοίχιση στην κλιμακούμενη τάση του καπιταλισμού – εδώ θα διακινδυνεύσουμε τον ντετερμινισμό – σε ολοένα και πιο οριζόντιες, «συμμετοχικές» μορφές κεφαλαίου και ιδιοκτησίας με «πράσινες» και «ηθικές» εταιρίες. Αυτή η οικονομική και κυβερνητική κατεύθυνση του καπιταλισμού γίνεται για πολλούς λόγους, δεν είναι όμως του παρόντος κειμένου να τους αναλύσει αλλά για να δούμε πως οι Podemos αναπαράγουν τον κυρίαρχο τρόπο αντιπροσώπευσης αναζωογονώντας με «νέο αίμα» την ολιγαρχία[3].

Άλλωστε πρέπει να μας καθιστά επιπλέον σκεπτικιστές το γεγονός πως οι Podemos λανσάρονται διαρκώς από τα ΜΜΕ ως το κόμμα που ανέδειξαν οι indignados λες και το δημοκρατικό γεγονός στην Ισπανία τον Μάιο του 2011 δεν θα μπορούσε να έχει καμία άλλη λογική κατάληξη από την δημιουργία μιας νέας ιεραρχίας. Αυτό που αποκρύπτεται και στην μία και στην άλλη περίπτωση είναι ο βαθιά περιφρονητικός για την ανάθεση και την αντιπροσώπευση χαρακτήρας αυτών των κοινωνικών γεγονότων που εάν κάτι γέννησαν πραγματικά αυτό ήταν αναρίθμητες μικρές παρέες και κινήματα βάσης. Κανένα μηντιακό μέσο όμως δεν θα κάνει τον κόπο να μας ενημερώσει για το δίκτυο πολιτών X.net, το παρατηρητήριο δημοτών OCM, το κίνημα ενάντια στις εξώσεις PAH

(Plataforma de Afectados por la Hipoteca), το Ganemos αυτόνομο συνασπισμό συλλογικοτήτων για τις δημοτικές εκλογές το 2015, ή τους 1.000 καταναλωτικούς συνεταιρισμούς όλοι τους ένα μικρό απόσταγμα της κοινωνικής ζύμωσης στην Ισπανία (ανάλογο φυσικά φαινόμενο έχουμε και στην χώρα μας). Όλες αυτές οι αναρίθμητες κινήσεις πολιτών οι οποίες προκύψανε από τους *idignados* καθόλου δεν θεώρησαν πως αυτό που θα έπρεπε να κάνουν ήταν να δημιουργήσουν ένα κόμμα και η απορία μου είναι τι ήταν αυτό που ξεχώρισε στην περίπτωση του Πάμπλο Ιγκλέσιας και της παρέας του να θεωρούν πως εκεί όπου όλοι άλλοι που προέρχονται εξίσου από τους *idignados* επιλέγουν την επίπονη τριβή στη βάση των κοινωνικών προβλημάτων αυτοί είναι οι αρμόδιοι για να τους εκπροσωπούν. Η απάντηση σε αυτό το ρητορικό ερώτημα «από που και από ποιον εκπορεύεται το δικαίωμα της εκπροσώπησης» είναι για την περίπτωση Podemos οι περίφημοι «κύκλοι».

Podemos: Δομή «Συμβουλευτικής Δημοκρατίας» / top-down policies.

Στην ορολογία των management είτε του οικονομικού είτε του πολιτικού πεδίου οι «top-down policies» είναι το ακριβώς αντίθετο από αυτό που συνήθως λέμε «από τα κάτω». Είναι δηλαδή οι επιλογές ή η πίεση που ασκούν τα κέντρα εξουσίας ή οι ολιγαρχίες να επιβάλλουν τις πολιτικές τους ατζέντες στα «κάτω πατώματα» των πολιτών όχι δια της βίας αλλά δια της «συμμετοχικότητας» ώστε να εμπνεύσουν τους πολίτες να τις ακολουθήσουν ή να τις σχηματίσουν. Κλασσική top-down policy είναι οι αντιρατσιστικές καμπάνιες, οι ενημερώσεις για την κλιματική αλλαγή, τα μέτρα που ωθούν τους πολίτες στην κοινωνική οικονομία κλπ. Όλα αυτά είναι κυρίως επιλογές που γίνονται ολιγαρχικά και δεν προκύπτουν ως εύλογο αποτέλεσμα της πίεσης των κινημάτων από τα κάτω. Αν κάπου συμπίπτουν αυτές οι αντίθετες πολιτικές, όπως για παράδειγμα στο αντιρατσιστικό ζήτημα, αυτό όχι μόνο είναι συμπτωματικό αλλά θα έπρεπε να έχει και εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο και γλώσσα[4]. Έτσι το βασικό σχήμα της δομής των Podemos εξακολουθεί και είναι μια τυπική πυραμίδα από τα πάνω προς τα

κάτω η οποία όμως έχει ανοιχτές ροές επικοινωνίας και αλληλοεπίδρασης με τα κάτω πατώματα και μάλιστα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, είτε όταν το αποφασίσει μονομερώς η κορυφή της πυραμίδας, είτε όταν το ζητήσει, όπως ισχύει σήμερα, το 10% του κόμματος ή αύριο το 10% του εκλογικού σώματος (;) έχει άμεση συμβουλευτική διάδραση το κάτω με το πάνω κομμάτι.

Σχήμα Δομής:

1. Η κορυφή αποτελείται από ένα άτομο. Τον γραμματέα του κόμματος ο οποίος είναι ο Πάμπλο Ιγκλέσιας.
2. Ακολουθεί ένα μικρό συντονιστικό συμβούλιο 7 ατόμων γύρω από το πρόσωπο του γραμματέα.
3. Τρίτο στην ιεραρχία ακολουθεί ένα συμβούλιο πολιτών που αριθμεί 80 μέλη προερχόμενα μέσα από το κόμμα αλλά κι εκτός αυτού.
4. Το καινοτόμο στοιχείο βρίσκεται στο τέταρτο πάτωμα προς τα κάτω και είναι οι «κύκλοι» οι οποίοι είναι ανοιχτές συνελεύσεις όπου οι πολίτες μπορούν να συμμετέχουν ελεύθερα – δεν χρειάζεται να είναι μέλη του κόμματος και λειτουργούν ως «χώροι ζύμωσης» δηλαδή συναντήσεις κάθε εβδομάδας όπου συζητούνται γενικά όλα τα πολιτικά θέματα ή τα εσωτερικά του κόμματος. Οι κύκλοι είναι πολύ σπουδαίοι για τους Podemos γιατί είναι τα όργανα επαφής με την κοινωνία και τα κινήματα. Εδώ κάποιος μπορεί να βρει το στοιχείο που κάνει λαϊκό ή αμεσοδημοκρατικό το εγχείρημα των Podemos. Το πρόβλημα όμως είναι πως «χώροι ζύμωσης» μπορεί να σημαίνει τα πάντα και τίποτα. Και το γεγονός πως στους «κύκλους» μπορούν να συζητούνται ελεύθερα τα πάντα δεν σημαίνει απαραίτητα και με αυτό πως οι «κύκλοι» διεκπεραιώνουν κάποια εξουσία. Στην ουσία οι «κύκλοι» δεν αποφασίζουν σχεδόν για τίποτα απλά λειτουργούν ως ένα ζωντανό «δημοσκοπικό» δείγμα και δεν διαφέρουν καθόλου σε αυτή τους την ιδιότητα από τις τοπικές οργανώσεις των παραδοσιακών κομμάτων. Θα

μπορούσε κανείς να πει πως οι «κύκλοι» των Podemos είναι η αριστερή απάντηση στα «focus group», των ομάδων εστίασης που χρησιμοποιεί ως διαδικασία το μάρκεντιγκ για την προώθηση νέων καινοτομιών στις επιχειρήσεις και που στο μεταδημοκρατικό πνεύμα της εποχής υιοθετούνται και από τα κόμματα προκειμένου να σχεδιάσουν τις προεκλογικές τους καμπάνιες⁵. Αλλά και σε πιο παραδοσιακές εποχές όπως στο ΠΑΣΟΚ του 1980 μπορούμε να δούμε πως ανάλογα οι τοπικές του οργανώσεις είχαν την ίδια εργαλειακή λειτουργία με τους σημερινούς «κύκλους» των Podemos να βολιδοσκοπούν και να αφουγκράζονται την «λαϊκή βούληση» και πως δεν είναι λίγα τα παραδείγματα εκείνης της εποχής για «συμβούλια κατοίκων» και για εγχειρήματα αυτοοργάνωσης τα οποία όμως χωρίς καμία εξουσία και επιπλέον αρμοδιότητα άρχισαν να φθίνουν σταδιακά υπό το βάρος της κομματικής ποδηγέτησης, το πέρασμα του χρόνου και την παρακμή της εποχής. Αναμφισβήτητα την ίδια πτωτική πορεία θα ακολουθήσουν και οι κύκλοι των Podemos εάν στερηθούν οποιαδήποτε νομή της εξουσίας. Μόνο στην περίοδο των ευρωεκλογών οι «κύκλοι» συνέβαλαν κάπως στην δημιουργία των εκλογικών καταλόγων, την ανάδειξη των υποψηφίων ευρωβουλευτών και την τελική ψήφιση ή τροποποίηση του προγράμματος με το οποίο κατέβηκε το Podemos στις ευρωεκλογές, όλες οι άλλες κινήσεις του Podemos γίνονται από την κορυφή της πυραμίδας του. Η παραπάνω διαδικασία είναι τυπική για κάθε κόμμα με μια διευρυμένη βάση στελεχών και δημοκρατική διάθεση, το καινοφανές είναι μόνο πως τους «κύκλους» δεν είναι ανάγκη να τους απαρτίζουν μέλη του κόμματος κατά τα άλλα δεν πρέπει να ξεχνάμε πως «λαϊκή εντολή δεν σημαίνει και λαϊκή εξουσία». Για την ώρα οι «κύκλοι» είναι ακόμα στο στάδιο του κοινωνικού πειράματος και καλό είναι να διατηρούμε το ίδιο ζωντανές τις ελπίδες μας αλλά και τις επιφυλάξεις μας για το αποτέλεσμα. Να μην ξεχνάμε όμως πως ότι είναι καινοτόμο δεν είναι απαραίτητα και ριζοσπαστικό, έτσι για παράδειγμα ο Γιώργος Παπανδρέου με την νεωτεριστική

διάθεση που τον χαρακτηρίζει δεν θα είχε κανένα πρόβλημα να υιοθετήσει μερικές από τις καινοτομίες των «κύκλων», άλλωστε η ανάδειξη του ως αρχηγού του ΠΑΣΟΚ το 2004 έγινε ανάλογα με καινοτόμες διαδικασίες «ανοιχτές προς την κοινωνία» (sic). Ως γενικό συμπέρασμα μπορούμε να πούμε πως με 30ετή εμπειρία μεταδημοκρατίας είμαστε πλέον αρκετά πρόθυμοι να πανηγυρίσουμε και να υποδεχτούμε ως ριζοσπαστικό το οτιδήποτε ακόμα και αν αυτό αποτελεί ψίχουλα από το τραπέζι του παρελθόντος.

5. Στο προτελευταίο πάτωμα βρίσκεται η δημοψηφισματική διαδικασία. Αυτό είναι το πιο κοντινό στην άμεση δημοκρατία μέσο εξουσίας που για το οποίο έχει πράγματι αξία και ενδιαφέρον να δούμε πως θα λειτουργήσει και που σαφώς ριζοσπαστικοποιεί ένα βήμα παραπάνω την μέχρι τώρα «εν λευκώ» αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Θεωρώ ότι για την «δημοψηφισματικού» τύπου δημοκρατία θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας όχι μόνο την πλούσια κριτική βιβλιογραφία, αλλά και τα όρια της ιστορικής εμπειρίας τα οποία μας υπενθυμίζουν πως δεν πρέπει ούτε να συγχέουμε αλλά ούτε και να υποκαθιστούμε την άμεση δημοκρατία στο νομοθετικό, εκτελεστικό και δικαστικό έργο μια διαδικασία δηλαδή σύνθετη που απλώνεται σε όλο το εύρος και τον ορίζοντα της κοινωνίας, με τα δημοψηφισματικού τύπου ερωτήματα για περιορισμένης γκάμας θέματα και με την επιλογή ενός ΝΑΙ ή ενός ΟΧΙ. Οι Podemos έχουν επιλέξει ως μέτρο να επιτρέπει σε κάθε 10% να ξεκινήσει διαδικασία δημοψηφίσματος. Οι ίδιοι λένε πως αυτό το έχουν καταφέρει ως τώρα στον εσωκομματικό τους μηχανισμό. Δεν έχω καταλάβει εάν περιλαμβάνει αυτός ο «εσωκομματικός μηχανισμός» τους κύκλους ή μόνο τα εγγεγραμμένα μέλη του κόμματος ή έχει βρεθεί κάποια τεχνική λύση, πιθανόν διαδικτυακή, στο πρόβλημα της ανοιχτής ψηφοφορίας. Δεν βλέπω όμως να είναι αυτή η διαδικασία δυνατόν να ξεκινήσει από τους κύκλους καθώς για να ορίσει κανείς ποιο είναι το 10% θα πρέπει να ξέρει και να έχει στοιχεία πόσο και ποιο είναι ακριβώς το σύνολο του σώματος, και εφόσον οι κύκλοι

είναι «ανοιχτές» άρα μη συγκεκριμένες καταστάσεις, συμπεραίνω πως την εσωτερική διαδικασία δημοψηφίσματος έχουν δικαίωμα να την εκκινήσουν μόνο όσοι είναι εγγεγραμμένα μέλη αλλιώς αυτό το 10% είναι κενό γράμμα.

6. Έκτο και τελευταίο πάτωμα παραμένει το ίδιο όπως και στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία το οποίο είναι το εκλογικό σώμα συνεπές στον παραδοσιακό του ρόλο να καλείται κάθε τέσσερα χρόνια να εγκρίνει, να ψηφίσει, να κάνει “like” με εκλογικούς όρους και να αναθέτει την εξουσία στα 88 μέλη που εντέλει αποτελούν πραγματικά τους podemos.

Οι Podemos για το πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι πραγματικά ένα ριζοσπαστικό κόμμα και το εγχείρημα τους έχει νόημα να προκαλεί το ενδιαφέρον μας αλλά όπως ακριβώς νόημα έχει, και περισσότερο καθώς η ιστορία τους είναι μεγαλύτερη, να παρακολουθούμε την δημοκρατία των ελβετικών καντονιών για να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα χωρίς να ταυτιζόμαστε πολιτικά μαζί τους, έτσι ανάλογα το όποιο ενδιαφέρον μας για τους Podemos δεν χρειάζεται καμία περαιτέρω τάυτιση.

Όσοι υποστηρίζουν πως οι Podemos είναι αμεσοδημοκρατικό εγχείρημα καταλήγουν να στρεβλώνουν την δυνατότητα να διεξαχθεί με σοβαρούς όρους μια συζήτηση περί άμεσης δημοκρατίας ενώ από την άλλη όσοι υποστηρίζουν πως ο Σύριζα είναι η ελληνική εκδοχή των Podemos καταλήγουν να περιπλέκουν αντίθετα μεταξύ τους πράγματα και να καταντάνε την συζήτηση περί αριστεράς εντελώς κωμική. Προσωπική μου γνώμη είναι ότι προΐδεάζουν την εκπτωτική πορεία που πιθανό οι ίδιοι οι Podemos είναι πρόθυμοι να ακολουθήσουν προκειμένου να γίνουν και αυτοί «αξιόμαχο κυβερνητικό σχήμα».

Σημειώσεις

[1] TVXS Συνέντευξη – Podemos: Αν ο ΣΥΡΙΖΑ κι εμείς κερδίσουμε η Ευρώπη θα... μπορεί αριστερά

[2] Μια πολύ περιεκτική παρουσίαση της σύγχρονης τάσης στο πεδίο της θεωρίας για την «συμβουλευτική ή διαβουλευτική δημοκρατία» ως την «ανανέωση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας» και την σχετική βιβλιογραφία που την υποστηρίζει μπορεί κανείς να βρει στο βιβλίο του David Held «Μοντέλα δημοκρατίας» (2006, εκδόσεις Πολύτροπον).

[3] Εξαίσια και πολύ επίκαιρη παρόλο που γράφτηκε πριν ένα αιώνα η μελέτη του Ρόμπερτ Μίχλες «Κοινωνιολογία των πολιτικών κομμάτων στη σύγχρονη δημοκρατία», (Ρόμπερτ Μίχελς 1921, εκδόσεις Γνώση)

[4] Ενδιαφέρον έχει να δούμε την εξήγηση που δίνει ο Ζαν Κλωντ Μισεά για την ταύτιση οικονομικού & πολιτικού φιλελευθερισμού στο βιβλίο «Τα μυστήρια της αριστεράς από το ιδεώδες του διαφωτισμού στον θρίαμβο του απόλυτου καπιταλισμού» (Ζαν Κλωντ Μισεά 2014, Εναλλακτικές εκδόσεις).

[5] « Μέσα σε αυτό το πρίσμα πρέπει να ερμηνευτούν και οι προτάσεις που έγιναν από ορισμένες ηγετικές μορφές των Νέων Εργατικών για την ανάγκη ανάπτυξης δημοκρατικών θεσμών που πάνε πέρα από την ιδέα των εκλεγμένων αντιπροσώπων στο κοινοβούλιο αναφέροντας ως παράδειγμα τη χρήση ομάδων εστίασης [focus group] (Mulgan 1997). Η ιδέα αυτή είναι γελοία. Οι ομάδες εστίασης ελέγχονται πλήρως από αυτούς που τις οργανώνουν, αυτοί επιλέγουν τους συμμετέχοντες, τα θέματα, τον τρόπο συζήτησης των θεμάτων και τον τρόπο ανάλυσης των αποτελεσμάτων» (Κόλιν Κράουτς 2006, «Μεταδημοκρατία» εκδόσεις Εκκρεμές). Όχι πολύ μακριά η λογική των focus group από τους «κύκλους», ίσως η αριστερή εκδοχή τους;

Πηγή: <https://www.respublica.gr/2015/01/column/podemos-comment-s-are-free/>

Το αδιέξοδο της τοπικής αυτοδιοίκησης και οι νέοι όροι συμβίωσης στην πόλη

Αποστόλης Στασινόπουλος

«Κάθε κοινωνική σύγκρουση είναι πεδίο μάχης για τρεις αντίπαλες δυνάμεις: το Κατεστημένο , την Αντιπολίτευση -που αποζητά την ανατροπή της ισχύουσας Τάξης και την αντικατάστασή της με μια δική της- καθώς και μια τάση προς αύξηση της Κοινωνικής Εντροπίας, την οποία γεννά κάθε Κοινωνική Σύγκρουση και η οποία , στο πλαίσιο αυτό , είναι δυνατόν να γίνει αντιληπτή ως η δύναμη της 'Άμεσης Δημοκρατίας' .»*

Πώς αλλιώς μπορούν να ερμηνευθούν οι διάσπαρτες και πολύμορφες κοινωνικές κινήσεις, που συναρθρώνονται στο κοινωνικό πεδίο, παρά ως η ακηδεμόνευτη κοινωνική δυναμική της άμεσης δημοκρατίας; Τοπικές συνελεύσεις, συνεργατικοί πειραματισμοί, εγχειρήματα κοινωνικοποίησης των κοινών, σταχυολογούν τους όρους μιας νέας συμμετοχής, αναδιατάσσοντας την καθιερωμένη έννοια της αυτοδιοίκησης. Οι τοπικές αυτοθεσμίσεις προβάλλουν σήμερα, ως ο συγκροτητικός όρος μιας νέου τύπου πολιτοφροσύνης, συλλαμβάνοντας δυνατότητες θεσμών, που προεικονίζουν τις επερχόμενες κοινότητες του αύριο.

Η σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη πολιτειακή διαχείριση, έχοντας αποδιοργανώσει το έθνος-κράτος, του στερεί αρμοδιότητες, αποδίδοντάς τες στους θεσμούς της παγκόσμιας αγοράς. Η υποχώρηση του κρατικού μοντέλου διαχείρισης, έχοντας σήμερα απελευθερώσει στη δίνη της ιστορίας ολοκληρωτικές τακτικές παγκόσμιου συγκεντρωτισμού, εξαίρεσης και αποκλεισμού, αποδεσμεύει ταυτόχρονα και αύρες ελευθερίας, διευρύνοντας τις δυνατότητες για ουσιαστικά πεδία δημόσιου διαλόγου σε πόλεις, τοπικά κέντρα και περιφέρειες. Η διάρρηξη της διάκρισης

δημοσίου-ιδιωτικού και οι προσπάθειες επανασηματοδότησης του δημοσίου, σηματοδοτούν την επιστροφή της πολιτικής στους πραγματικούς δρώντες του κοινωνικο-ιστορικού συγκείμενου, στη δημιουργική φαντασία των ανθρωπίνων υποκειμενικοτήτων που εδράζεται στους ελεύθερους και συνεργατικούς κόμβους τοπικών κοινοτήτων, ικανών να συντονίζονται μεταξύ τους αδιαμεσολάβητα και να δημιουργούν πυκνώσεις τοπικών και συλλογικών δικτύων. Αν η επικράτηση του παγκόσμιου καπιταλισμού και η υιοθέτηση του φαντασιακού της διαρκούς μεγέθυνσης και του καταναλωτισμού, σάρωσε χιλιάδες τοπικές παραδόσεις, η σημερινή αμφισβήτηση της ηθικής της αποτελεσματικότητας, της λογικής της προόδου και της αέναης ανάπτυξης, επινοεί νέες τοπικές αφηγήσεις σε αρμονία με το περιβάλλον. Αυτή όμως η ενδυνάμωση της τοπικής εξουσίας, δεν συνάδει με την τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία και καθίσταται διαρκώς όλο και πιο έωλη. Όσοι σήμερα δεν προβαίνουν σε απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα, που παραμένουν ανοικτά, όπως η κρίση εκπροσώπησης και τα όρια της αυτοδιοίκησης, κλείνουν το μάτι σε νέες ηγεμονίες, αποκλεισμούς και αναπτυξιακές διαδρομές.

Ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης ενσαρκώνει μια επέκταση της κρατικής διοίκησης σε τοπικό επίπεδο. Οι όροι και οι δομές του Καλλικράτη, διέλυσαν ακόμα και τα τελευταία ψήγματα ή υπόνοιες αποκεντρωμένης αυτοδιοίκησης. Η άμεση εξάρτησή της από την κεντρική εξουσία, την υποβιβάζει σε έναν θεσμό με επιτελικό ρόλο, σε υλοποιητή των κυρίαρχων αποφάσεων. Η δημοτική αρχή της Β.Α Χαλκιδικής δεν έχει, ούτε είχε, καμία δικαιοδοσία για την άδεια της εξόρυξης, απλά ταυτιζόταν και υλοποιούσε. Όποιες πάλι τοπικές αρχές διαφωνούν με τα κρατικά παραγγέλματα, διολισθαίνουν στο περιθώριο, χωρίς ουσιαστικό λόγο επί των εξουσιαστικών επιταγών για τα κυρίαρχα τοπικά ζητήματα. Η διαδημοτική κοινή δράση ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού, στέκεται σήμερα αποσβολωμένη απέναντι στο απευθείας ξεπούλημα του αεροδρομίου στη Lamda Development, καθώς βρέθηκε εκτοπισμένη από την κυβερνητική ετυμηγορία. Όσοι κατάφεραν να εκλάβουν τον δημόσιο χώρο ως κοινό έδαφος προς κοινωνική αυτοθέσμιση, χωροθετώντας μια

σφαίρα ανασκευής του χωροχρόνου της καθημερινότητας και των όρων της κυριαρχίας, σφυρηλάτησαν δεσμούς, που κατοχύρωναν τον χώρο ως ελεύθερο δημόσιο και κοινωνικό. Η δυνατότητα των κοινωνικών κινήσεων να διαπλάθουν σχέσεις κοινοτικής αυτονομίας με πολιτική έκφραση, χωρίς να απευθύνονται στις κρατικές δομές, εγγράφεται σε ένα ρεύμα συνολικής αμφισβήτησης και συλλογικής δημιουργίας που εξυφαίνει μια νέα αμεσο-δημοκρατική κοινοτική διάρθρωση.

Οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί, οι αντιστάσεις καθώς και η ενδεχόμενη ριζοσπαστικοποίηση της αυτοδιοίκησης δεν μπορούν να ερμηνεύονται στα πλαίσια ενός νοηματικού κλεισίματος, όπου εντάσσει τον ρου της κοινωνικής πραγματικότητας σε στρεβλωτικές, ιδεολογικές περιφράξεις. Μόνο η ανοικτότητα του νοήματος και η συμμετοχή στις κοινωνικές διεργασίες μας επιτρέπουν την χάραξη πραγματικού πολιτικού σχεδίου, ικανού να τρέφεται και να προάγεται από την κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα. Η αποσάθρωση του κοινωνικού κράτους και η μη ενσωμάτωση, ανεγείρουν ένα κράτος εκτάκτου ανάγκης για τη δημόσια ασφάλεια. Η επέκταση της κρατικής πρόνοιας στην τοπική αυτοδιοίκηση, αντικαθίσταται σήμερα σε δήμους και περιφέρειες από έργο κοινωνικής αλληλεγγύης σε μια προσπάθεια των δημοτικών αρχών να περιορίσουν ή να ηγηθούν των αυτόνομων κοινωνικών κινήσεων, έργο το οποίο μάλιστα τις περισσότερες φορές ανατίθεται στους κερδώους εθελοντισμούς των ΜΚΟ, που έχουν ουσιαστικά αναλάβει τον ρόλο της δημοτικής εξουσίας. Οι επιδιώξεις όμως αυτές, σκοντάφτουν μπροστά στο πλέγμα των σχέσεων αυτενέργειας, που έχει οικοδομηθεί από τα κάτω και διατείνεται πως μπορεί και μόνο του, καταφέροντας να αποσπάσει ουσιαστικά αυτόν τον χώρο οριζόντιας οργάνωσης εναλλακτικών δομών. Πού στοχεύει σήμερα η άνευ όρων κατάληψη της δημοτικής εξουσίας, τη στιγμή που έχει διανοίξει η δυνατότητα για τα κινήματα πολιτών να αυτονομηθούν και να παράξουν τους όρους μιας νέας συμβίωσης στην πόλη; Κοινωνικά ιατρεία και παντοπωλεία, απόπειρες κοινωνικοποίησης της παιδείας, απευθείας διαθέσεις προϊόντων, σκηνοθετούν σενάρια κοινωνικών σχέσεων σε ρήξη με την αντιπροσώπευση,

χαρτογραφώντας τους νέους φορείς της αυτοδιοίκησης.

Το πραγματικό επίδικο, που ίσως και για πρώτη φορά διατρέχει τον δημόσιο διάλογο, είναι η διεύρυνση της έννοιας της αυτοδιοίκησης σε όλες τις πτυχές της ζωής ως ελεύθερης κοινωνικής αυτοδιοίκησης και τοπικής κοινωνικής αυτονομίας. Σίγουρα, η διάχυτη αμφισβήτηση δεν μπορεί να εκφραστεί μέσω ενός μονήρους αντιεκλογικού αισθήματος, καθώς θα εγκλωβίζεται στο δίλλημα μιας ολικής ανατροπής έναντι μιας συνεχούς μεταρρυθμιστικής αλλοτρίωσης. Ωστόσο, η διακαής επιθυμία της αριστεράς να αναλάβει τις αυτοδιοικητικές θεσμικές αρχές χωρίς να διεξάγει καμία κριτική στους ίδιους τους θεσμούς, θα αιχμαλωτίζεται σε μια απονενομημένη προσπάθεια πολιτικής ηγεμονίας και αναπαραγωγής ενός κομματικού και γραφειοκρατικού συσχετισμού, την στιγμή που η κοινωνική αναμέτρηση διενεργείται στη βάση του κοινωνικού ιστού με το εύρος των ανοιχτών ζητημάτων να είναι πολλαπλό. Όποια τοπική δομή θα επιζητά την εξουσία χωρίς να επιχειρεί να την αποδώσει στις τοπικές αυτοθεσμίσεις, θα αναπαράγει στο διηνεκές τον διαχωρισμό της με τη κοινωνία. Η διερώτηση που ανακύπτει, εντοπίζεται στη συγκρότηση αιτημάτων, εκπορευόμενων από την κοινωνία, που αναζητούν τρόπους εφαρμογής μέσα από την κοινωνία. Κινήσεις αποτροπής των σχεδίων των ενεργειακών λόμπι για την κατασκευή υδροηλεκτρικών φραγμάτων, προτάσεις για κοινωνική διαχείριση των απορριμμάτων, τοπικά δημοψηφίσματα, όπως στη Θεσσαλονίκη, ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού, ελεύθεροι κοινωνικοί χώροι, συνεργατικά και αλληλέγγυα οικονομικά εγχειρήματα, σκιαγραφούν μια συνολική προσπάθεια επαναθέσμησης των όρων της ζωής σε μια διαρκή συντακτική κίνηση μέσα στην πόλη. Οι πυρήνες κοινοτικής αυτονομίας βρίσκονται ήδη εδώ ενώ οι νέοι φορείς μιας αμεσο-δημοκρατικής αυτοδιοίκησης ριζώνουν στις ρωγμές της σημερινής μετάβασης. Ο δρόμος έχει ανοίξει και εμείς θα τον διαβούμε μέσα από μια ευρεία συμμετοχή και διαρκή αυτοθέσμιση ενάντια στη νοσηρή λογική της ανάθεσης.

* *Παράφραση από ‘‘ Πράκτορες του Χάους, Νόρμαν Σπίνραντ,*

Το πρόταγμα της αυτονομίας στη σκέψη του Καστοριάδη (συζήτηση στο Νοσοτρος)

Το πρόταγμα της αυτονομίας στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη
– Μια κριτική Ματιά

Ομιλητές:

Νίκος Κατσιαούνης (Περιοδικό Βαβυλωνία)

Αλέξανδρος Σχισμένος (Περιοδικό Βαβυλωνία)

Γιώργος Οικονόμου (Συγγραφέας – Διδάκτωρ Φιλοσοφίας)

Μέρος 1ο:

[youtube id="nlkaIpXTuXc"]

Μέρος 2ο:

[youtube id="-Wy1Nc7NuKg"]

Η συζήτηση έλαβε χώρα στο Nosotros στις 16 Απριλίου 2013.

Το Αόρατο Υποκείμενο

Αλέξανδρος Σχισμένος

Μέσα στη δίνη της εποχής, γύρω μας, μέσα μας, οι σημασιολογικές επενδύσεις των δυτικών κοινωνιών αποδεικνύονται φαύλες και οι οάσεις που προσέφεραν αντικατοπτρισμοί στην έρημο. Ωστόσο, ένα νέο περιεχόμενο φαίνεται πως αναδύεται, μία νέα συνολική πολιτική πρόταση διαμορφώνεται μέσα από το κίνημα της άμεσης δημοκρατίας που επικεντρώνεται, δίχως να περιορίζεται, στις πλατείες αυτού του κόσμου. Μια πρόταση όχι απλώς αντισυστημική [1] αλλά **εξω-συστημική**, πέρα από το πλαίσιο που το σύστημα εξουσίας προβλέπει.

Η συζήτηση στους ριζοσπαστικούς κύκλους, στην προσπάθεια να αναγνωρίσουν στοιχεία της ταυτότητάς τους στο κίνημα, περιστρέφεται γύρω από δύο κυρίαρχους πόλους. Θα τους αναφέρω, για να προσπαθήσω συνοπτικά να επισημάνω από πού πηγάζουν και γιατί είναι ουσιαστικά στέρφοι. Ο ένας είναι η απόπειρα θεωρητικού σχεδιασμού ενός «καθεστώτος» άμεσης δημοκρατίας, ο άλλος η αναζήτηση του Υποκειμένου του. Είναι σαφές πως τα δύο αυτά αιτήματα συνδέονται και ανατροφοδοτούνται.

Θα ξεκινήσω με μία διευκρίνιση. Η πληρότητα ενός θεωρητικού συστήματος [2] οφείλει να θεμελιώνεται σε κάποια αξιώματα, κάποιες δηλαδή αναπόδεικτες πλην όμως απαραίτητες θέσεις. Ένα θεωρητικό πολιτικό σύστημα, τύπου Πλάτωνα ή Μαρξ, οφείλει να θεμελιώνεται σε έναν αναπόδεικτο, πλην όμως αναγκαίο, καθορισμό της κοινωνίας. Δυστυχώς ή ευτυχώς, η κοινωνία είναι η πηγή όλων των καθορισμών και το πεδίο δοκιμασίας και πραγμάτωσής τους. Κάθε μεταφυσική σύλληψη αποτυγχάνει να συλλάβει το πραγματικό κοινωνικό γίνεσθαι. Μας απομένει η εμπειρία, η κριτική και η πράξη.

Μία δεύτερη διευκρίνιση. Το τελευταίο δεν σημαίνει πως η πράξη είναι τυφλή, πόσο μάλλον η πολιτική πράξη. Ακριβώς επειδή η κοινωνία είναι η πηγή όλων των καθορισμών και συνεπώς των αξιών, ενέχει τη δυνατότητα της αλλαγής τους, ενέχει επίσης την ευθύνη της επιλογής τους.

Ερχόμαστε στην άμεση δημοκρατία. Ποια είναι η ως τώρα εμπειρία των αμεσοδημοκρατικών συνελεύσεων;

Πρώτον, πως αποτελούν το μοναδικό πλαίσιο, ώστε να γίνει μία διαβούλευση και συζήτηση που να εμπλέκει ενεργά και ισότιμα τον καθένα. Η έλλειψη αντιπροσώπων, ο ισότιμος λόγος, η πλήρης ελευθερία λόγου, η απουσία ιεραρχίας, η ψήφιση προτάσεων και όχι προσώπων, ο ίσος χρόνος, είναι τα θεσμικά χαρακτηριστικά κάθε ελεύθερης πολιτικής διαβούλευσης. Είναι επίσης οι προϋποθέσεις κάθε ελεύθερης πολιτικής απόφασης.

Δεύτερον, η εμπειρία της πλατείας Συντάγματος δείχνει πως κάθε αμεσοδημοκρατική συνέλευση έχει το πεδίο δικαιοδοσίας της. Η συνέλευση του Συντάγματος είχε ως δικαιοδοσία την πλατεία [3], στην οποία το κίνημα αυτοοργανώθηκε αμέσως, τη διαμαρτυρία απέναντι στη Βουλή, την έμπρακτη αμφισβήτηση της εξουσίας του κράτους στον δημόσιο χώρο. Οι αμεσοδημοκρατικές συνελεύσεις γειτονιών την αυτοοργάνωση της γειτονιάς και ούτω καθεξής. Δεν μπορεί φυσικά να υπάρχει μία αμεσοδημοκρατική συνέλευση που να αποφασίζει για έναν γεωπολιτικό χώρο μέχρι τα σύνορα του σημερινού ελληνικού κράτους. Μονάχα ίσως μία ομοσπονδία συνελεύσεων, για ζητήματα που θα προκύψουν ως εντελώς καινούργια, αφού τα σύνορα πλέον αποκτούν άλλη σημασία. Είναι επίσης δικαιοδοσία της κάθε συνέλευσης να αποφασίσει τους κανόνες της, και άλλους κανόνες θα έχει μία συνέλευση 300 ατόμων, άλλους μία 30.000. Εξάλλου, είναι παράλογο οι 300 να αποφασίζουν για τα 10 εκατομμύρια. Δεν είναι;

Τρίτον, πως η άμεση δημοκρατία είναι το μοναδικό πεδίο ώστε να αναστοχαστούμε πάνω στην άμεση δημοκρατία. Πέρα από πολιτική πράξη με τη στενή έννοια, είναι μια πράξη θέσμησης και ένας χώρος πολιτικής παιδείας. Και ακριβώς αυτή η ανα-δημιουργική κυκλικότητα, πράξης, κριτικής και πράξης οδηγεί την αυτοθέσμηση και την αυτονομία, δηλαδή τη ρητή συνειδητή θέσμηση νόμων που τίθενται διαρκώς υπό συζήτηση.

Είναι σαφές πως κάθε θεωρητικό μοντέλο, αν θέλει να είναι πλήρες, θα αποτύχει. Όσο σκεφτόμαστε την άμεση δημοκρατία με όρους «καθεστώτος», όσο σκεφτόμαστε προβλήματα της σύγχρονης κρατικής πολιτικής, με σύνορα έθνους-κράτους, θα καταλήγουμε σε αδιέξοδο. Η Αριστερά έχει ανάγκη από ένα θεωρητικό μοντέλο,

γιατί είναι ο κυρίαρχος τρόπος αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας από τη μαρξιστική σκοπιά. Κάθε πολιτική φιλοσοφία της ετερονομίας, που υποθέτει δηλαδή πως υπάρχουν εξωκοινωνικοί νόμοι που κινούν την ιστορία, έχει ανάγκη από ένα υπερβασιακό Υποκείμενο που να αποτελεί τον φορέα της κίνησης αυτής, όσο τουλάχιστον ο θεός δεν εμφανίζεται αυτοπροσώπως. Αυτό μπορεί να είναι το «προλεταριάτο», η «Εκκλησία», οι «πιστοί», οι «φιλόσοφοι», οι «Έλληνες», οποιαδήποτε λέξη περιγράφει μία υπερβατική συλλογική βούληση που υπερβαίνει τις ατομικότητες και τις ενσωματώνει πλήρως [4]. Κάθε ετερόνομη κοινωνική θέσμιση βρίσκει σε αυτήν τη λέξη τη δικαίωση της εξουσίας της. Όταν θέλουμε να υφαρπάξουμε την εξουσία του ατόμου, το αντικαθιστούμε με ένα «νομικό πρόσωπο» με την ευρύτετη έννοια.

Κι έτσι η αναζήτηση ενός Υποκειμένου φορέα της επανάστασης είναι ένας σκόπελος όπου συντρίβεται η ριζοσπαστική σκέψη. Είναι η γνωστή μεταφυσική της Αριστεράς. Είναι οι πρεκάριοι; Είναι οι εξεγερμένοι; Ποιοι θα πάρουν την απόφαση στο όνομα τίνος; Και όμως, στις αμεσοδημοκρατικές συνελεύσεις, έλειψε κάτι τέτοιο. Ο καθένας συμμετείχε. Οι πιο σκληροπυρηνικοί “επαναστάτες” είπαν: «άρα οι πλατείες δεν είναι τίποτα», και έβγαλαν και αφίσες προλεταριακής επανάστασης. Οι πιο θεωρητικοί λένε, «άρα κάποιος κρύβεται από πίσω». Και πάμε ξανά. Είναι οι αναρχικοί; Είναι οι εργάτες; Μα δεν είναι.

Η εμπειρία δείχνει πως το Υποκείμενο της άμεσης δημοκρατίας είναι απλώς το φυσικό υποκείμενο. Ο Κώστας, η Βάσω, ο Γιώργος, κτλ, κτλ. Το φυσικό πρόσωπο. Με το πρόσωπό του και την ευθύνη της ατομικής του γνώμης και πράξης. Ο Καστοριάδης ορίζει την **ανθρώπινη υποκειμενικότητα** ως τον φορέα της ατομικής αυτονομίας, ως το αυτόνομο άτομο. Χαρακτηριστικά της θεωρεί την ανακλαστική στοχαστικότητα και τη διαβουλευμένη δραστηριότητα. Να σκέφτεται για τις πράξεις και να ενεργεί συνειδητά. Και η συνέλευση, όταν αποφασίζει και πραγματώνει την απόφαση είναι το πεδίο όπου συγκλίνουν και δρουν οι υποκειμενικότητες. Τα αυτεξούσια άτομα. Το σύνολο της δράσης

τους υπερβαίνει βεβαίως το απλώς άθροισμα των ατομικών δράσεων, ακριβώς επειδή αναφέρεται σε ένα ευρύτερο πεδίο, το κοινωνικό και ακριβώς επειδή οι κοινωνικές σχέσεις δημιουργούν το δικό τους δίκτυο ισχύος και απόφασης. Όμως το δίκτυο αυτό στο πολιτικό επίπεδο της κοινωνικής αυτονομίας δεν είναι σταθερό, η εξουσία δεν ανήκει σε κάποιον, ασκείται από όλους εν δυνάμει. Είναι δικαιοδοσία του πολιτικού σώματος να αυτοκαθοριστεί και αυτός ο αυτοκαθορισμός, αν μιλάμε για ελευθερία, δεν μπορεί να αναφέρεται σε οτιδήποτε εκτός του σώματος αυτού, σε οποιονδήποτε πέραν της κάθε υποκειμενικότητας.

Αν κάνουμε το λάθος να ορίσουμε έναν γενικό όρο (π.χ. το «λαό») ως θεμέλιο της πολιτικής συγκρότησης, αντί για τον πολίτη, τότε ξανά ανακαλύπτουμε το υπερβασιακό Υποκείμενο και ανοίγει το χάσμα μεταξύ της πραγματικής πολιτικής δράσης των ατόμων και της υποθετικής συλλογικής βούλησης. Ακόμη και ο όρος του Νέγκρι «πλήθος»[5] υποκαθιστά τα φυσικά πρόσωπα και ανοίγει ερωτήματα του τύπου: «κάθε πλήθος είναι πολιτικό; κάθε μάζωξη ανθρώπων είναι πλήθος; εξαρτάται από τον αριθμό; από την πράξη; εκ των προτέρων καθορίζεται ή εκ των υστέρων;» και ούτω καθεξής. Αν ο όρος αναδιανομής και άσκησης της κοινωνικής εξουσίας δεν είναι ο πολίτης, αλλά το Υποκείμενο, τότε ξανά τίθεται ισχυρό το ζήτημα της εκπροσώπησης. Τίθεται επίσης ως αδιέξοδο το ζήτημα της μειοψηφίας και της πλειοψηφίας, καθώς θεωρούνται ως στεγανά, ενώ σε μία αμεσοδημοκρατική διαδικασία επιλύεται απλά, καθώς μειοψηφίες και πλειοψηφίες αποτελούν διαρκώς μεταβλητές συνιστώσες που αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες αποφάσεις.

Η ανάδυση της ανθρώπινης υποκειμενικότητας αποτελεί μια δυναμικότητα του κάθε ανθρώπινου όντος, αλλά όχι αναγκαιότητα, αποτελεί μία ιστορική δημιουργία, του προτάγματος της αυτονομίας, μίας θέσμησης που να προσφέρει ένα νόημα ανοιχτό –εν αντιθέσει προς την κλειστότητα της ετερονομίας– μίας αυτόνομης κοινωνίας.

Αυτήν την κοινωνία, αυτήν την πολιτική παιδεία αναζητούμε στις

συνελεύσεις που αναδύονται μέσα από την ελεύθερη επικοινωνία μας σαν συλλογικά άτομα με άλλα συλλογικά άτομα. Καθώς την αναζητούμε, την πραγματώνουμε κιόλας. Όσο στενεύουν τα όρια της εξουσίας του κράτους, ανοίγει η δημόσια ελευθερία. Είναι ο μόνος τρόπος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Εξάλλου τέτοια, αν πιστέψουμε τον κύριο Τάκη Φωτόπουλο (Ε, 22/10/11) έχει μόνο το ΚΚΕ (!)
2. Έστω και αν αυτό είναι τόσο αυστηρό όπως η μαθηματική λογική, όπως απέδειξε ο Goedel.
3. Η συνέλευση της πλατείας Συντάγματος έλυσε τα ζητήματα της αυτοτροφοδοσίας, της αυτοδιαχείρισης του δεδομένου χώρου ακόμη και της αυτοάμυνάς της και έθεσε γενικότερα ζητήματα συνολικής θέσμησης ως ανοιχτά ερωτήματα προς σκέψη. Μετά τις 30 Ιούνη σταμάτησε, δίχως ορατό αντικείμενο πρακτικής διεκδίκησης (εννοώ άμεση δράση). Συνέχισε να λειτουργεί μία μικρότερη «θεματική συνέλευση άμεσης δημοκρατίας», που ήταν ακριβώς αυτό, ένας κύκλος επεξεργασίας και συζήτησης. Αν ισχυριζόταν πως είναι η συνέλευση του Συντάγματος, θα έλεγε ψέματα. Φυσικά, δεν το ισχυρίστηκε ποτέ. Στις 19 και 20 Οκτώβρη οι καθεστωτικές δυνάμεις (ΜΑΤ, ΚΚΕ) έκαναν το παν για να την εμποδίσουν να ξανασηματιστεί. Απέτυχαν, όχι μόνο γιατί ο κόσμος αντιστάθηκε, αλλά και γιατί το πνεύμα της άμεσης δημοκρατίας έχει διαχυθεί πλέον σε γειτονιές και μικρότερους ελεύθερους χώρους.
4. «Όταν το έθνος συζητάει, δεν το διακόπτει κανένας» είπε ο αββάς Σεγιές στον βασιλικό αντιπρόσωπο. Ως τότε, ο βασιλιάς ήταν η Γαλλία.
5. Multitude, δηλαδή πολλαπλότητα. Το «πλήθος» είναι κάπως βεβιασμένη μετάφραση με ξεκάθαρες συνέπειες.

Άμεση Δημοκρατία: Στην Ουσία της Ύπαρξης

Φιλήμονας Πατσάκης

Βιώνουμε μια βίαιη αλλαγή των όρων συγκρότησης τόσο της ζωής όσο και της ταυτότητας. Το πρωτόγνωρο στηρίζεται στα εξής συμβάντα: στη λαίλαπα του τρόπου διαχείρισης της κρίσης, που καταδεικνύει μια βαθύτερη τομή, μια συστημική κρίση, στον Δεκέμβρη, και στις δυνατότητες που ανέδειξαν οι πλατείες, δυνατότητες που φτάνουν μέχρι τη ριζική αναθεώρηση του εξουσιαστικού παραδείγματος. Το κοινό νήμα των πλατειών στην Βόρεια Αφρική και την μεσόγειο είναι οι οδύνες της γέννησης μιας ριζοσπαστικής δημοκρατίας. Θα προσπαθήσουμε να θέσουμε κάποια στοιχεία που καθιστούν την άμεση δημοκρατία όχι μια πρόταση διακυβέρνησης αλλά ένα συνολικό πρόταγμα ανατροπής. Η άμεση δημοκρατία είναι μια συνολική ρωγή στην ίδια την έννοια του πολίτη, είναι η στιγμή του οριστικού τέλους της νεωτερικής αντίληψης για το κράτος. Το κράτος σήμερα θεωρεί ότι οι συγκρούσεις έχουν τελειώσει και ενεργεί τοποθετώντας τις στη σφαίρα του ποινικού αδικήματος. Αυτό όμως στρέβλωσε την τελευταία αρχή της κρατικής συγκρότησης, απελευθερώνοντας ένα κρίσιμο κοινωνικό δυναμικό. Άλλωστε ο Μακιαβέλι έχει δίκιο όταν θεωρούσε ότι οι όροι διατήρησης της απροσδιοριστίας στην ιστορία είναι όροι διασφάλισης της ελευθερίας.

Το σημερινό σύστημα παραγωγής ταυτοτήτων έχει στη βάση της ιδεολογικής του συγκρότησης τον Χομπς. Παίρνει δηλαδή μια αξιωματική θέση ότι «ο άνθρωπος είναι λύκος για τον συνάνθρωπό του» και με βάση αυτή την ιδεολογικοποιημένη αλήθεια παράγει το νέο κοινωνικό συμβόλαιο. «Εξουσιοδοτώ αυτό το άτομο ή συνέλευση ατόμων και απεμπολώ το δικαίωμά μου να αυτοκυβερνώμαι υπό τον όρο ότι και εσύ θα απεμπολήσεις το

δικαίωμά σου και θα εξουσιοδοτήσεις το ίδιο άτομο ή ομάδα», αναφέρει ρητά ο Χομπς στον Λεβιάθαν (κεφ. 17). Η άμεση δημοκρατία έρχεται να αλλάξει την ίδια την έννοια του φυσικού δικαίου και τη βασική της πολιτική αιχμή που ήταν η εξής: «ο νόμος είναι ένα ανθρώπινο τέχνημα, αυστηρά εξωτερικό προς τον καθένα που ούτε αλλάζει, ούτε μεταβάλλει, ούτε μορφοποιεί τα άτομα των οποίων εγγυάται μόνο την ειρηνική συνύπαρξη». Αυτό ακριβώς το σημείο, στο οποίο κάποιοι φιλελεύθεροι διέγνωσαν ψήγματα ελευθερίας, είναι και το μείζον σημείο ρήξης για τα κινήματα των πλατειών. Διότι ο νόμος δεν είναι μια εξωτερική συνιστώσα που διασφαλίζει την αυθεντία της εξουσιαστικής δομής αλλά μια ρέουσα συνθήκη σε διαρκή αναθεώρηση.

Ερχόμαστε λοιπόν να αντιπαρατεθούμε ριζικά στην αντίληψη του Ντεκάρτ ότι «πρέπει να προτιμούμε να αλλάξουμε τις επιθυμίες μας παρά την τάξη του κόσμου», πλέον αντιλαμβανόμαστε ότι μόνο η ανατροπή της τάξης του κόσμου μπορεί να δώσει τους όρους μιας ευρύτετης ελευθερίας και να θεσπίσει μια νέα ελπίδα ευτυχίας. Ο Χέγκελ παραφράζει κάπως τον Ντεκάρτ όταν λέει ότι για να συγκροτηθεί ως αυτόνομη η βούληση οφείλει να αρνηθεί την πολλαπλότητα των επιθυμιών της προς όφελος της καθολικότητας του νόμου. Η ιστορία περατώνεται ενσωματωμένη σε ένα σύστημα και έτσι η ιστορική αναγκαιότητα εισάγεται στον πολιτικό βίο εκτοπίζοντας το αυτεξούσιο. Ο Ρουσσώ εγκαινιάζει την ταύτιση και ταυτόχρονα το διαχωρισμό ανθρώπου-πολίτη. Άλλωστε στο συμβόλαιό του, τα δύο συμβαλλόμενα μέλη υποχρεούνται να υπακούουν τους συμφωνημένους νόμους και να συγκροτήσουν το πολιτικό σώμα. «Αρχίζουμε να είμαστε καθεαυτό άνθρωποι αφού πρώτα γίνουμε πολίτες». Όμως εδώ εισέρχεται ένας ιδιότυπος αποκλεισμός, ο ορισμός του πολίτη είναι νομικός και είναι μέρος της εξουσιαστικής απόφασης. Η εκπροσώπηση δημιουργεί τους όρους μιας συνολικής εκχώρησης των δυνατοτήτων της ελευθερίας.

Η άμεση δημοκρατία δεν πρέπει να λειτουργήσει απλώς ως άλλη μια συνιστώσα εκπροσώπησης αλλά να δώσει μια συνολική μάχη νοήματος ενάντια σε μια επιβεβλημένη παθητικότητα, να διαλύσει

τη δυνατότητα συναίνεσης, να αποβάλει την έννοια του πολίτη, καθιστώντας τον αποκλεισμό αδύνατο. Μια καθολική συμμετοχή, ένας διάλογος διαρκής, όμως όλα αυτά με βάση τη δράση, με βάση τις διαρκείς αυτοθεσμίσεις. Γιατί άραγε να διαφωνήσεις με τον Λοκ που πίστευε ότι η κοινωνία βασίζεται στην έμπρακτη συναίνεση των πολιτών και ότι το άτομο δεν οφείλει τίποτα στην κοινωνία αλλά η κοινωνία τα πάντα στο άτομο; Άλλωστε, πίστευε στην εξέγερση εάν οποιοσδήποτε όρος του συμβολαίου αθετηθεί από την εξουσία. Όμως ο Λοκ στηρίζει το φυσικό του δίκαιο στο δικαίωμα στην ιδιοκτησία και στη βάση της αναγνώρισης ενός σώματος πολιτών. Δεν μπορούμε πια να δεχόμαστε τους όρους ενός φυσικού δικαιώματος που λειτουργεί ως αξίωμα επαλήθευσης των εξουσιαστικών δομών.

Αποδείχθηκε ότι το κίνημα των πλατειών δεν είναι απολίτικο, όπως κάποιοι εικάζουν, αλλά είναι μετα-πολιτικό μακριά από ιδεολογικές αυταρέσκειες, και κάθε είδους αίσθηση πρωτοπορίας, είναι η πρώτη πηγή αναζήτησης της αυτοθέσμησης, του αυτεξούσιου. Τα κινήματα δεν μπορούν να καθοδηγούνται ή να απορρίπτονται επειδή δεν φαίνεται να ακολουθούν οικεία μοντέλα. Η αυτοοργάνωση και η προσπάθεια σφυρηλάτησης δεσμών ανάμεσα σε κινήματα, η προσπάθεια επανάκτησης του δημόσιου χώρου μέσα από τις τοπικές αυτοθεσμίσεις είναι μια πρώτη προοπτική ρήξης. Αντί να λαχταρούμε την ολιστική κοινωνία, πρέπει να κατανοήσουμε τα κινήματα και τις αυτοθεσμίσεις ως πολλαπλότητες, να μιλάμε για τις επερχόμενες κοινότητες στον πληθυντικό. Η συντακτική εξουσία των κινήματων είναι μια δομική ανατροπή, μια οικοδόμηση εναλλακτικών που ορίζει μια έξοδο, μια συνειδητή απόσυρση, μια θεμελιακή αποχώρηση που συνίσταται σε μια μαζική λιποταξία από το κράτος.

Η πρόσφατη κρίση δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία, ούτε αποτελεί ακόμα έναν οικονομικό κύκλο. Το τέλος των καπιταλιστικών υποσχέσεων δεν μπορεί να διαγνωστεί απλώς στην αδυναμία παραγωγής ευημερίας αλλά και στη συνολική έλλειψη κάθε δεσμευτικού πλαισίου που μπορεί να συγκροτεί μια οποιαδήποτε συναίνεση. Αυτό οδηγεί την κρίση ενσωμάτωσης-εκπροσώπησης σε

πρωτοφανή επίπεδα. Τα κόμματα αδυνατούν να παίξουν ακόμα και το ρόλο του διαλόγου εξουσίας-κοινωνίας. Είναι μια κρίσιμη στιγμή που ορίζει το τέλος των συνδικαλιστικών διεκδικήσεων, όπως τις γνωρίσαμε.

Οι κομματικοί σχηματισμοί λειτουργούσαν προσπαθώντας να εντάξουν ένα σύνολο διαφορετικών ταυτοτήτων, και το κυριότερο, κινήματων, σε ένα κοινό ιδεολογικό πλάνο. Μόνο μια αποϊδεολογικοποιημένη δομή μη εκπροσώπησης μη ενσωμάτωσης, με αναφορά σε μια σύγχρονη αμεσοδημοκρατική οργάνωση του παρόντος μπορεί να μπολιάσει την οργή με μια αντισυστημική πνοή. Όλες οι θέσεις των κοινωνικών κινήματων, των τοπικών αυτοθεσμίσεων, των κοινωνικών κέντρων των λαϊκών συνελεύσεων και άλλων μορφών που θα λειτουργήσουν στο πλαίσιο της άμεσης δημοκρατίας δεν μπορούν να προβάλλονται σε ένα προεπιλεγμένο πεδίο θεώρησης αλλά σε πολλά ολοκληρωμένα ισότιμα πεδία θεώρησης.

Η δομή δεν είναι οργανωτικό ζήτημα, αλλά βαθιά κοινωνικό, μέρος μιας συνολικής κοινωνικής απεύθυνσης. Το κόμμα, ως λαϊκή οργάνωση και μακρόπνοο γενικό στρατηγείο, έχει ξεφτίσει οριστικά. Ένα τέτοιο κόμμα ήταν αναγκασμένο να λειτουργεί δημιουργώντας ολότητες. Όμως και κάθε απόπειρα να εμφανιστεί μια διαφορετική εικόνα από κομμάτια της άλλης αριστεράς εξαντλείται τελικά σε διαφορετικές ερμηνείες του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, σε διαφορετικές θεωρήσεις της εκλογικής συμμετοχής. Η άμεση δημοκρατία είναι η μορφή που μπορεί να συναντηθεί με την κίνηση των κοινωνικών τευτονικών πλακών, που μπορεί να αποτελέσει τη μοναδική κοινωνική αντιπολίτευση. Η διαρκώς αυξανόμενη ισχύς αυτοθεσμίσεων που στηρίζονται στην ανακλητότητα, στον μη ιδεολογικό πυρήνα, στη μη ένταξη σε έναν μηχανισμό είναι μηνύματα από το αύριο. Ενώ μέχρι τώρα οι οργανώσεις δομούνταν από μια πίστη ότι γνώριζαν επακριβώς τι πρέπει να γίνει και ποιος πρέπει να το κάνει άρα η συμμετοχή ήταν μια απλή επικύρωση, σήμερα αυτές οι βεβαιότητες μετράνε τις συντριβές τους και είναι η ώρα που πρέπει να αφηθεί ο λόγος στους ίδιους τους κοινωνικούς δράστες.

Υπάρχουν δύο σημεία που καθιστούν την άμεση δημοκρατία τόσο

επιτακτικά επίκαιρη: το πρώτο είναι ότι η αντίσταση οφείλει πλέον να κινηθεί χωρίς να αναπαράγει τη φαντασίωση του τελικού συμβάντος μιας ολιστικής αλλαγής (επανάσταση) και το δεύτερο ότι δεν υπάρχει κάτι ενιαίο να εκπροσωπηθεί. Η επίδειξη αλληλεγγύης κατά μήκος όλων των αξόνων της καταπίεσης σημαίνει ότι καμιά ιδιαίτερη μορφή ανισότητας δεν μπορεί να προβληθεί ως ο κεντρικός άξονας του αγώνα. Στην άμεση δημοκρατία ενυπάρχουν οι δυνατότητες μιας τόσο ευρείας κοινωνικής αλλαγής που δεν μπορούμε να τη διαγνώσουμε προσκολλημένοι στα υπάρχοντα παραδείγματα. Η άμεση δημοκρατία στηρίζεται στην αδιαμεσολάβητη παρουσία, στην πολλαπλότητα των στόχων, στη δημιουργία συναρθρώσεων με βάση τη δράση στους χώρους εργασίας, στις τοπικές συνελεύσεις, στα κενά του κοινωνικού ιστού (άνεργοι, μετανάστες), και αυτή η απαίτηση δεν απορρέει από την υπόθεση μιας εργατικής τάξης ή ενός λαού **αλλά τουναντίον από την εξαφάνιση κάθε τέτοιας υπόθεσης. Η άμεση δημοκρατία διαλύει το υποκείμενο από το οποίο η ιδεολογία απαιτεί έναν συγκεκριμένο τρόπο δράσης και απευθύνεται στην ουσία της ύπαρξης.**

Δεν είναι μια διαδικασία λήψης των αποφάσεων, είναι μια πολιτική απόφαση επανερμηνείας όλων των ορισμών της εξουσίας, είναι ο μονόδρομος του αυτεξούσιου. Με το να δημιουργηθούν συνθήκες καθολικής συμμετοχής μακριά και έξω από τα κρατικά συμφραζόμενα, μακριά από ιεραρχικές δομές και παγιωμένες ταυτότητες σπάνε και όλοι οι δεσμοί της αφομοίωσης δημιουργώντας το ανοιχτό πεδίο της άρνησης. Χωρίς ένα ηγεμονικό κέντρο αρθρωμένο με τους μηχανισμούς της πειθαρχίας, δεν υπάρχει τρόπος να δομηθεί η κυριαρχία είτε με την κρατική της μορφή είτε με τον κομματικό της προσδιορισμό. Τίποτα δεν είναι σήμερα πιο σημαντικό από τη σύνδεση και υπεράσπιση των αυτόνομων κοινοτήτων και κινημάτων, τη δημιουργία ενός χώρου που η εξουσία δεν θα μπορεί πλέον να εκφράζεται ως αυθεντία. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το τέλος του κοινωνικού συμβολαίου δημιουργεί συνθήκες πλήρους επαναπροσδιορισμού όλων των πολιτικών ορισμών και τη νέα αναζήτηση των όρων της ανθρώπινης ευτυχίας στην απόλυτη συμμετοχή.

